

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Elisabeth Bowen Farsnäs

Klandervärda subjekt

En kritisk diskursanalys av hur kvinnor och män konstrueras som tilltalade
i rättstillämpningen av egenmäktighet med barn

JURM02 Examensarbete

Examensarbete på juristprogrammet
30 högskolepoäng

Handledare: Ulrika Andersson

Termin för examen: Period 1 VT 2020

Innehåll

Summary	1
Sammanfattning	3
1 Inledning	5
1.1 Introduktion	5
1.2 Syfte och frågeställning	7
1.3 Teoretiska utgångspunkter	8
1.3.1 Feministisk rättsteori	8
1.3.2 Socialkonstruktivism	9
1.3.3 Queerteori och Butlers heterosexuella matris	12
1.3.4 Foucaults maktanalys	13
1.4 Metod	14
1.4.1 Rättsdogmatisk metod	14
1.4.2 Diskursanalytisk metod	15
1.4.3 Diskursanalysens begränsningar	18
1.4.4 Mitt tillvägagångssätt	19
1.5 Material	20
1.6 Forskningsläge	23
1.7 Avgränsningar	25
1.8 Disposition	25
2 Egenmäktighet med barn	26
2.1 Fall 1: obehörigen skiljer barnet från någon som har vårdnaden om det	27
2.2 Fall 2: utan beaktansvärda skäl egenmäktigt skiljer barnet från den andra vårdnadshavaren	28
2.2.1 Egenmäktigt skiljer	28
2.2.2 Utan beaktansvärda skäl	30
2.3 Fall 3: obehörigen bemäktigar sig barnet och därigenom själv tar sig rätt	31
2.4 Fall 4: obehörigen skiljer barnet från någon som vårdar det med stöd av LVU	32
2.5 Straffbestämmelsens skyddsintresse	32
2.6 Grovt brott	33
2.7 Medhjälp	35
2.8 Påföljd	35
2.9 Konkurrens	36
2.10 Uppsåt	37
2.11 Ansvarsfrihetsgrunder	40
2.11.1 Nöd	40
2.11.2 Samtycke	41
2.12 Vad utgör egenmäktighet med barn enligt gällande rätt?	42
3 Konstruktioner av åtalade kvinnor och män	44
3.1 Den tilltalades rationalitet	46

3.1.1	Män konstrueras som rationella	46
3.1.2	Kvinnor konstrueras som irrationella	48
3.2	<i>Den tilltalades relation till barnet/barnen</i>	54
3.2.1	Män konstrueras utifrån föreställningen om den goda fadern	55
3.2.2	Kvinnor konstrueras som en beskyddande moder	60
3.3	<i>Den tilltalades aktörskap</i>	64
3.3.1	Män konstrueras som självständiga	65
3.3.2	Kvinnor konstrueras som osjälvständiga	69
3.4	<i>Den tilltalades relation till (den andra) vårdnadshavaren</i>	72
3.4.1	Männen konstrueras ha maktutövande som motiv	73
3.4.2	Kvinnor konstrueras som utsatta	76
3.5	<i>Hur konstrueras män respektive kvinnor, åtalade för brottet egenmäktighet med barn, i rättstillämpningen?</i>	78
3.6	<i>Hur kan resultatet från diskursanalysen förstås utifrån Butlers teorier om kön och genus?</i>	80
4	Avslutande reflektioner	83
	Käll- och litteraturförteckning	85
	Rättsfallsförteckning	90

Summary

In this thesis, I examine the construction of men and women as defendants for the crime of abduction of a child (egenmäktighet med barn) in Swedish adjudication. The crime of abduction of a child can be committed by the perpetrator removing, hiding, or refusing to return the child, or otherwise preventing it from being returned, to its custodian or the one giving care under the Care of Young Persons Act. The crime has an even distribution between suspected men and women, and thus serves as a good ground to compare gender constructions.

The methods used in this thesis consist of a legal dogmatic study of the crime of abduction of a child, as well as a critical discourse analysis of how prosecuted men and women are presented in 28 judgements from Swedish District Courts and Courts of Appeal from 2019.

I find that the critical discourse analysis identifies four main discourses, which to some extent overlap each other. The main discourses concern the defendant's rationality, relationship to the child or children, agency, and relationship to the (other) custodian. The accused men are constructed as subjects with high agency and inherent rationality, whose behavior in some situations is controlled by their emotions. The accused women are, for their part, constructed to have an inherent irrationality and low agency. They are rendered to act accommodated to their environment, often guided by a will or duty to take care of family members. Furthermore, the accused men are said to have justified the separation of the child from the other parent as a means of exerting pressure. The accused women are instead described to have been in, and acted from, a vulnerability to the child's other parent. The study also shows that the accused men are related to notions of what a good father is, where the descriptions are either contrasted with, or in accordance with, this notion. Instead, the accused women are assumed to possess the inherent role of a protective mother, and act based on a desire to protect the child.

Utilizing Butler's theories of gender and sex, the defendants are constructed and comprehended based on discursive conceptions of gender/sex as binary and dichotomous. At the same time, the adjudication can be considered to reproduce these discursive conceptions of gender and sex.

Sammanfattning

I detta examensarbete undersöker jag hur män och kvinnor konstrueras som tilltalade för brottet egenmäktighet med barn i svensk rättstillämpning. Brottet egenmäktighet med barn kan begås genom att gärningspersonen för bort, gömmer eller vägrar återlämna barnet eller genom att på annat sätt hindra att det återförs till dess vårdnadshavare eller den som vårdar barnet med stöd av lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU). Brottet är relevant att undersöka på grund av den jämna könsfördelningen mellan misstänkta män och kvinnor.

Studien består av dels en rättsdogmatisk undersökning av brottet egenmäktighet med barn, dels en kritisk diskursanalys av hur åtalade män och kvinnor framställs i 28 tings- och hovrättsdomar från 2019.

Genom den kritiska diskursanalysen har jag identifierat fyra olika huvuddiskurser, som i viss mån överlappar varandra. Huvuddiskurserna berör den tilltalades rationalitet, hans relation till barnet eller barnen, hans aktörskap och hans relation till (den andra) vårdnadshavaren. Diskursanalysen visar att de tilltalade männen konstrueras som subjekt med hög agens och en inneboende rationalitet, vilken i vissa situationer ersätts med ett känslostyrt handlande. De tilltalade kvinnorna konstrueras å sin sida ha en inneboende irrationalitet och låg agens. De framställs handla anpassat efter sin omgivning, ofta styrda av en vilja eller plikt att ta hand om familjemedlemmar. Vidare framställs de tilltalade männen ha motiverat skiljandet av barnet från den andra föräldern som ett medel för att utöva påtryckningar. De tilltalade kvinnorna beskrivs istället ha befunnit sig i, och agerat utifrån, en utsatthet i förhållande till barnets andra förälder. Uppsatsen visar även att de tilltalade männen relateras till föreställningar om vad en god fader är, där beskrivningarna antingen ställs i kontrast mot, eller i överensstämmelse med, denna föreställning. De tilltalade kvinnorna

förutsätts istället ha en inneboende roll som en beskyddande moder och agera utifrån en vilja att skydda barnet.

Sett utifrån Butlers teorier om genus och kön konstrueras och begripliggörs ansvarssubjekten utifrån diskursiva föreställningar om kön som binära och dikotoma. Samtidigt kan den rättsliga hanteringen anses reproducera dessa diskursiva föreställningar om kön.

1 Inledning

In our long history of gender-based norms, we cannot ignore the influences of history, politics, culture, legislation, and other contextual forces that affect not only our search for answers but also the questions we choose to ask.¹

Straffrätten existerar inte i ett vakuum immunt mot påverkan av samhällsliga maktstrukturer. Tidigare utförd genusrättsvetenskaplig forskning har synliggjort hur straffrätten producerar och reproducerar föreställningar om exempelvis sexualitet, våld, kön och makt.²

Inom juridiska och samhällspolitiska sammanhang förekommer ibland begreppet *den rosa lagboken*.³ Begreppet syftar till ett påstått fenomen att åtalade kvinnor blir positivt särbehandlade i rättssystemet, i förhållande till åtalade män. Kvinnor döms till lägre straff än män för samma typ av brott, eller blir i vissa fall inte dömda alls. Ställt i kontrast till idealet om allas likhet inför lagen framstår fenomenet som problematiskt.

En förklaring till särbehandlingen kan vara att föreställningar om vad som är att betrakta som manligt respektive kvinnligt påverkar domstolens bedömning av om den tilltalade utgör ett klandervärdt subjekt. Det här examensarbetet är en studie i hur åtalade män och kvinnor konstrueras i rättstillämpningen.

1.1 Introduktion

En grundläggande princip i tillämpningen av det svenska straffsystemet är ekvivalensprincipen, även kallad likhetsprincipen. Principen innebär att lika

¹ Russell (2013), s. 4.

² Se exempelvis Andersson (2004), Burman (2007) och Wegerstad (2015).

³ Se bland annat: Thomsen och Salihu (2018), besökt 2020-03-09; Johansson (2018), besökt 2020-03-09.

fall ska behandlas lika, att lagen ska tolkas och tillämpas oberoende av bland annat den tilltalades kön. Denna likabedömning är beroende av objektivitet. Som Christian Diesen, professor i processrätt, framhåller är det viktigt att betrakta detta objektivitetsideal för det *ideal* det är: något omöjligt för människan att helt uppnå.⁴ Universitetslektorn i straffrätt, Moa Bladini, har beskrivit den motsägelsefulla betydelsen av objektivitet i den dömande verksamheten på följande vis:

Skenet av objektivitet är en nödvändig förutsättning för att legitimera den dömande verksamheten. Samtidigt bidrar detta sken till att osynliggöra förgivettagna föreställningar om och värderingar av verklighetens beskaffenhet.⁵

I relation till frågan om konstruktionen av män och kvinnor som gärningspersoner visar tidigare utförd kvantitativ forskning att män straffas hårdare än kvinnor för samma brott. Brottsförebyggande rådet (Brå) har i en kortanalys, *3/2017: Enhetligt dömande i tingsrätter*, studerat domar i brottmål under perioden 2010–2015. Analyserna av domarna visar att sannolikheten att dömas till fängelse generellt i brottmål var dubbelt så stor om gärningspersonen var en man, jämfört med om hen hade varit en kvinna.⁶

Kvinnor står för en liten del av den samlade brottsligheten i Sverige. Enligt brottsstatistiken över lagförda personer under 2018⁷ stod kvinnor för cirka 17 % av brotten.⁸ Historiskt sett har kvinnor varit frånvarande i straffrättsliga sammanhang och förknippas ofta främst med att vara brottsoffer.⁹ Endast i ett fåtal brottstyper närmar sig andelen misstänkta kvinnor andelen misstänkta män. Enligt Brås statistik över misstänkta personer utgjorde kvinnor 55 % av samtliga misstänkta gärningspersoner

⁴ Diesen (2005), s. 183.

⁵ Bladini (2013), s. 18.

⁶ Brå (2017), s. 3.

⁷ Statistiken för 2019 publiceras enligt BRÅs webbplats först den 28 maj 2020, i skrivande stund är därför den senast uppdaterade statistiken från 2018. Se Brå: Publiceringsplan, besökt 2020-02-24.

⁸ Brå: Kriminalstatistik, besökt 2020-02-24.

⁹ Andersson (2004), s. 15.

under 2016, 2017 och 2018 i brott mot familj (7 kap. brottsbalken, BrB).¹⁰

Just denna kategori av brott är även intressant att undersöka då den är sammankopplad med föreställningar om föräldraskap och partnerskap – roller som är starkt förknippade med konstruktionen av kön.

1.2 Syfte och frågeställning

Detta examensarbete tar avstamp i den redan existerande kvantitativa forskningen av hur manligt könade gärningspersoner straffas i förhållande till kvinnligt könade. Jag ämnar att, med hjälp av en kvalitativ analys, undersöka hur män och kvinnor som påstådda gärningspersoner konstrueras i rättstillämpningen av egenmäktighet med barn. Syftet är att med hjälp av en diskursanalytisk ansats bidra med en nyanserad bild av hur kategorierna tilltalade män och kvinnor¹¹ konstrueras i utvalda domar från tingsrätter och hovrätter. Detta genom att synliggöra hur resonemang om åtalade män och kvinnor förs i rättstillämpningen av brottet egenmäktighet med barn. Viktigt att understryka i sammanhanget är att syftet med uppsatsen inte är att avgöra huruvida uppgifterna i domarna är sanna eller falska, eller om domstolen dömt i enlighet med gällande rätt. Jag avser snarare att kritiskt granska hur dessa bidrar till att konstruera narrativet kring manligt och kvinnligt könade gärningspersoner. Vidare syftar uppsatsen till att utifrån gällande rätt analysera hur brottet egenmäktighet med barn är konstruerat, och hur diskurser om den tilltalades kön kan relateras till den amerikanska filosofen Judith Butlers teorier om kön och genus.

En central frågeställning för detta examensarbete är hur föreställningar om kön uttrycks, eller konstrueras, i den straffrättsliga hanteringen av gärningspersoner för brottet egenmäktighet med barn. Uppsatsens syfte uppfylls genom att följande övergripande frågeställning besvaras:

¹⁰ För tydligare redogörelse för valet av brottstyp se avsnitt 1.5.1.

¹¹ I uppsatsen definierar jag *åtalade män* respektive *åtalade kvinnor* som tilltalade som har blivit könade som man respektive kvinna av domstolen genom användandet av pronomenet *han* respektive *hon*.

- Hur konstrueras män respektive kvinnor, åtalade för brottet egenmäktighet med barn, i rättstillämpningen?

Den övergripande frågeställningen fördjupas och sätts i en social och rättslig kontext genom att undersöka hur brottet egenmäktighet med barn är konstruerat, vad som anses vara straffvärt samt vad syftet med regleringen är. Detta uppfylls med hjälp av följande underfrågeställningar:

- Vad utgör egenmäktighet med barn enligt gällande rätt?
- Hur kan resultatet av diskursanalysen förstås utifrån Butlers teorier om kön och genus?

1.3 Teoretiska utgångspunkter

Då syftet med min studie är att belysa hur tilltalade män och kvinnor *konstrueras* i rättstillämpningen gällande brottet egenmäktighet med barn har jag valt att utgå från metod och teori som kritiskt behandlar språket. Jag har arbetat med diskursanalysens teoretiska perspektiv som utgångspunkt, vilket har styrt mitt val av teorier. Jag utgår i studien från en socialkonstruktivistisk kunskapssyn, Butlers teoretiska utgångspunkter om konstruktion av kön och den franska filosofen Michel Foucaults maktanalys. Teorierna har genomsyrat hela uppsatsprocessen och använts som en utgångspunkt både för uppsatsens utformning, likväl som vid läsningen och analysen av materialet. Jag har använt mig av teorierna som analytiska verktyg för att förstå och förklara de observationer jag gjort av hur tilltalade män och kvinnor konstruerats i denna specifika kontext av rättstillämpningen.

1.3.1 Feministisk rättsteori

Uppsatsens vetenskapliga anspråk kan hänföras till feministisk rättsteori. Frågor relevanta för detta fält inom rättsvetenskapen är sambandet mellan kön och rätt och hur föreställningar om kön och maktrelationer produceras och

reproduceras i rätten.¹² Johanna Niemi, professor i processrätt, Päivi Honkatukia, professor i samhällsvetenskap, och Minna Ruuskanen, doktor i straffrätt, menar att diskursanalysen, och det konstruktivistiska perspektivet, lämpar sig väl för forskning inom feministisk rättsteori. Den feministiska teorin ger det teoretiska ramverk som hjälper forskaren att identifiera konstruktioner om kön i den rättsvetenskapliga diskursen, och att synliggöra de dolda premisserna. Feministisk rättsteori ifrågasätter språkbrukets objektivitet, rättssystemets autonoma karaktär och uppmuntrar till forskning om relationen mellan rättsliga och andra samhälleliga diskurser.¹³

Bladini beskriver i sin avhandling objektivitetsidealet som ett överordnat mål i den dömande verksamheten, utifrån vilket regler som styr straffprocessen och rättsliga aktörer har utformats. Bladini beskriver objektivitetsidealet som ett epistemologiskt ideal som ofta kopplas samman med den positivistiska kunskapstraditionen, som starkt präglar både den vetenskapliga traditionen och övriga delar av samhället. Bladini pekar vidare på att denna kunskapssyn och objektivitetsideal under senare decennier har kritiserats från framförallt feministisk teoribildning.¹⁴

1.3.2 Socialkonstruktivism

Straffprocessen har utformats utifrån föreställningen att det finns en objektiv verklighet, och att det genom vetenskapliga angreppssätt går att finna denna. Den har även utformats från en syn och tro på att språket kan avspegla verkligheten som den är. Den kritiska diskursanalysen utgår motsatsvis från en socialkonstruktivistisk syn där verkligheten ses som konstruerad. Språket ses som en del av en social praktik ur vilken kunskap om verkligheten skapas.¹⁵

¹² Gunnarsson m.fl. (2018), s. 11.

¹³ Niemi, Honkatukia och Ruuskanen (2008), s. 139 f.

¹⁴ Bladini (2013), s. 19 f.

¹⁵ Ibid., s. 30.

I stora drag kan teorierna om förhållandet mellan verkligheten och språket delas in i *positivistiska* och *konstruktivistiska*. Enligt den positivistiska synen ses språket som en avspegling av verkligheten och ett medel genom vilket reella fakta kan undersökas och kommuniceras. Tanken är att språket beskriver verkligheten och försöker nå fram till, eller åtminstone närma sig, sanningen.¹⁶ Konstruktivismen utgår istället från att verklighet och språk är sammanflätade. Utgångspunkten är att språket inte motsvarar eller beskriver verkligheten på det sätt som hävdas i den positivistiska inriktningen,¹⁷ eftersom det är omöjligt att närma sig verkligheten utan att ta hänsyn till språket. Människan beskriver och tolkar alltid verkligheten genom språket och för att kunna göra det behövs begreppsligt tänkande. Konstruktivismen understryker att verklighetsbeskrivningar av olika slag kan existera samtidigt och att saker och ting kan ges olika betydelseinnehåll. Att kunskapen är kontextbunden tillmäts också enligt denna teori stor relevans då en utgår från att verklighetsbeskrivningarna alltid har sin förankring i givna situationer. Dessa situationer inverkar på vad en överlag kan få fram i kunskapsväg om det undersökta.¹⁸

Vivian Burr menar att ett socialkonstruktivistiskt förhållningssätt utgår från fyra gemensamma antaganden. *Det första* av dem innefattar en kritisk inställning till självklar kunskap, vilket innebär ett ifrågasättande av det som uppfattas som objektiv sanning, och grunden för att observationer kan vara objektiva. Utgångspunkten är istället att verkligheten är en produkt av människors sätt att kategorisera världen utifrån den kunskap en har. *Av det andra* antagandet följer att synen på världen är kulturellt och historiskt präglad. Människors världsbilder kan förändras över tid, och konstrueras inte av på förhand givna, yttre förhållanden. *Det tredje* antagandet innebär att det finns ett samband mellan kunskap och sociala processer. Kunskap skapas och upprätthålls genom sociala processer där gemensamma sanningar konstrueras, och inte av objektiva observationer. *Enligt det fjärde* antagandet finns det ett samband mellan kunskap och social handling. Med en viss

¹⁶ Niemi, Honkatukia och Ruuskanen (2008), s. 131, med hänvisningar.

¹⁷ Burr (1995), s. 4.

¹⁸ Niemi, Honkatukia och Ruuskanen (2008), s. 132.

beskrivning eller konstruktion av verkligheten uppfattas vissa handlingar som naturliga och andra som onaturliga. Olika socialt konstruerade världsbilder leder alltså till olika sociala handlingar, vilket innebär att den sociala konstruktionen av kunskap och sanning får konkreta sociala konsekvenser.¹⁹

Niemi, Honkatukia och Ruuskanen menar att den juridiska sanningen skapas i interaktion mellan olika aktörer verksamma i juridiska kontexter. Författarna pekar på att en möjlig invändning mot påståendet om att inte ens domstolarnas språk är objektivt är att domstolarna i sina avgöranden bara använder parternas egna beskrivningar, men menar att detta inte helt stämmer. De menar att domstolarna ofta blir tvungna att *översätta* parternas ”vardagliga” språk till det ”rättsliga” språket. Även när domstolen använder parternas språk måste den ofta välja mellan två olika beskrivningar av verkligheten, eftersom parternas språk många gånger reflekterar olika tolkningar av samma sak.²⁰

Konstruktivisterna ser inte rättssystemet som autonomt, snarare tvärtom: konstruktivisten är intresserad av *intertextualiteten*: förhållandet mellan juridisk diskurs och övriga normsystem i samhället. Niemi, Honkatukia och Ruuskanen menar att det rättsliga fältet omfattar åtminstone två typer av social interaktion: ”vardaglig” och ”rättslig”. Den kunskap som dessa olika interaktionsformer skapar kan vara samverkande, men också motverkande. Begreppen i vardagsdiskursen kan tillämpas i den juridiska diskursen, och de kan påverka den rättsliga slutsatsen. På samma sätt kan det juridiska språket konstruera vardagsförståelser av olika fenomen.²¹ Materialet jag undersöker är författat av domstolar, inte parterna själva, och tjänar till att ge en juridisk lösning på ett vardagligt problem. I översättningen av parternas ”vardagliga” språk till det ”rättsliga” språket konstruerar domstolen en rättslig verklighet, vilken denna teori tillåter mig att närmare granska.

¹⁹ Winther Jørgensen och Phillips (2000), s. 11; Burr (1995) s. 2 ff.

²⁰ Niemi, Honkatukia och Ruuskanen (2008), s. 134 f.

²¹ Ibid., s. 134 f.

1.3.3 Queerteori och Butlers heterosexuella matris

Queerteori syftar till att ifrågasätta förgivettagna sanningar, tänka bortom etablerade uppdelningar och vända upp och ner på antagandet att det finns normala och onormala sätt att leva på.²² Teorin gifter sig väl med mitt syfte med studien: att granska hur narrativet kring män och kvinnor som påstådda gärningspersoner konstrueras. Jag använder teorin för att gå bortom textens yta och synliggöra hur resonemang om dessa kategorier förs. Jag har valt queerteori just eftersom det är en teori som syftar till att destabilisera och ifrågasätta kategorierna.

Butler menar att både (det biologiska) *kön* och (det sociala) *genus* är kulturellt betingade konstruktioner. Med detta menas att genusystemet inte bygger på ett redan existerande kön eller genusidentitet. Utgångspunkten är istället att kön konstrueras, är föränderligt och påverkas av kulturella, sociala och mentala förutsättningar. Butler menar att det inte finns något givet, av språket oberoende, kön eller inre genuskärna, utan att det skapas i olika diskurser.²³ Butler förnekar inte att det finns fysiska könsskillnader, men hävdar att dessa är utpekade och formade av diskursiva praktiker.²⁴

Enligt Butler bevaras illusionen av en inre organiserad genuskärna diskursivt inom *den heterosexuella matrisen*.²⁵ Med detta menas att kroppar inte är begripliga i sig, utan skapas genom en genusordning med två tydligt identifierbara kön/genus som definieras som varandras motsatser både till beteende och till kropp, så kallad *binäritet*.²⁶ Härigenom särhålls *det manliga*: typiskt föreställt som starkt, aktivt och vitalt, från *det kvinnliga*: typiskt föreställt som beroende, sårbart, passivt och undergivet. Butler menar att heteronormen är nödvändig för konstruktionen av kön, alltså att kategorierna

²² Ambjörnsson (2016), s. 15 ff.

²³ Andersson (2004), s. 25 f., med hänvisning till Butler (1990).

²⁴ Andersson (2004), s. 30.

²⁵ Ibid., s. 29, med hänvisning till Butler (1990).

²⁶ Rosenberg (2005), s. 10, med hänvisning till Butler (1990).

kvinnor och män förväntas åtra varandra.²⁷ Kön, genus och sexualitet är sammankopplade i en kedja, och för att bli socialt erkänd och ses som begriplig krävs det att det finns en koherens dem emellan. Med andra ord förväntas ett visst genus följa av en viss kropp och ett specifikt sexuellt begär följa av ett visst genus. Människor blir bara begripliga genom att tilldelas genus i enlighet med igenkännliga mönster för *genusbegriplighet*.²⁸

Grunden för Butlers teoretiska infallsvinkel är alltså att genus och kön är konstruerat – något som *görs*. Olika diskurser producerar och reproducerar innebörden av kön och genus.²⁹ Denna teori tillåter mig att undersöka hur kön *görs* i konstruktionen av tilltalade män och kvinnor för brottet egenmäktighet med barn.

1.3.4 Foucaults maktanalys

Inom kritisk diskursanalys förespråkas en viss förståelse av makt, som är utvecklad från Foucaults maktanalys. Straffrättssystemet vilar på en repressiv syn på makt, och straffrättsteorin har utvecklats som ett skydd mot statens repressiva maktingripande mot det presumtiva ansvarssubjektet: den tilltalade.³⁰ Inom straffrättslig forskning är den vanligaste synen att makten är repressiv, och ligger till grund för straffrättssystemet som helhet.³¹

Utifrån Foucaults maktbegrepp är makt något som genomsyrar hela samhället, inte något som innehas av specifika institutioner eller individer. Istället är makten produktiv och verkar i, och genom, diskurser.³² Genom att utgå från Foucaults maktbegrepp kan rättsliga diskurser ses som maktutövande och producerande. Härigenom kan andra delar av makten, än den som betonas enligt den repressiva synen på makt, synliggöras och

²⁷ Andersson (2004), s. 29.

²⁸ Butler (2007), s. 67 ff.

²⁹ Andersson (2004), s. 15.

³⁰ Ibid.

³¹ Andersson (2004), s. 33.

³² Foucault (2006), s. 195; Bladini (2013) s. 19.

analyseras.³³ Genom att belysa den producerande delen av den straffrättsliga makten får jag möjlighet att undersöka hur, och på vilket sätt, den rättsliga hanteringen av egenmäktighet med barn producerar ett diskursivt ansvarssubjekt.

1.4 Metod

Uppsatsens frågeställningar kräver ett tudelat metodologiskt angreppssätt. För att besvara uppsatsens övergripande frågeställning om hur tilltalade män och kvinnor konstrueras i rättstillämpningen gällande brottet egenmäktighet med barn använder jag en diskursanalytisk metod. Uppsatsens övergripande frågeställning ska, som ovan nämnts, sättas i en rättslig kontext. För att besvara frågan om vad som utgör egenmäktighet med barn enligt gällande rätt, och hur detta brott är konstruerat, använder jag en rättsdogmatisk metod. Båda metoderna redogör jag för i avsnitten nedan.

1.4.1 Rättsdogmatisk metod

I uppsatsen arbetar jag inom ramen för rättsdogmatisk metod när jag undersöker rättskällor för att beskriva den straffrättsliga definitionen av egenmäktighet med barn, samt grundläggande straffrättsliga premisser.³⁴

Den rättsdogmatiska metoden syftar till att tolka och systematisera vad som utgör gällande rätt utifrån rättskällevärdet.³⁵ Jag använder den rättsdogmatiska metoden i denna uppsats då mitt syfte är att, med utgångspunkt i rättskällevärdet, redogöra för den rättsliga kontexten med hjälp av de erkända rättskällorna lagstiftning, lagförarbeten, rättspraxis och juridisk doktrin. Med rättskällevärdet åsyftar jag det hierarkiska rangordningssystem av rättskällor där exempelvis lagen anses ha mer tyngd än förarbeten.³⁶

³³ Andersson (2004), s. 37.

³⁴ I uppsatsen används den rättsdogmatiska metoden för redogörelsen i avsnitt 2.

³⁵ Sandgren (2015), s. 45 ff.; Jareborg (2004) s. 8.

³⁶ Kleineman (2013), s. 21 och 44.

Även om uppsatsen främst syftar till att undersöka rådande diskurser i rättstillämpningen av egenmäktighet med barn, anser jag att det finns skäl att också tillämpa den rättsdogmatiska metoden för att ge en rättslig kontext till området som undersöks. Det kräver i sin tur en redogörelse för rättskällorna på området för att ge läsaren en djupare förståelse för lagstiftningens syften och innebörd.

1.4.2 Diskursanalytisk metod

I uppsatsen närläser jag tings- och hovrättsdomar, och analyserar domarna med hjälp av en diskursanalytisk metod för att synliggöra hur ansvarssubjektet, de påstådda gärningspersonerna, framställs. Det finns flera olika tillvägagångssätt inom den diskursanalytiska metoden, och det råder inte någon enighet om hur diskurser kan definieras och analyseras. Förenklat kan diskurs sägas vara den samlade synen, förståelsen och talet om en fråga inom en viss kontext och tid. Diskursanalys består inte av en, utan flera tvärvetenskapliga och multidisciplinära angreppssätt som kan användas i många typer av undersökningar.³⁷

Diskursanalys ska ses som en teoretisk och metodologisk helhet, och inte enbart som en metod för analys. Detta eftersom diskursanalys som metod förutsätter vissa filosofiska premisser och teoretiska modeller. I det här examensarbetet utgör alltså diskursanalysen dels ett teoretiskt perspektiv, med avstamp i ett socialkonstruktivistiskt synsätt,³⁸ dels ett metodologiskt tillvägagångssätt för att bearbeta det material jag undersöker.³⁹

Niemi, Honkatukia och Ruuskanen poängterar i artikeln ”Juridikens texter som diskurser” att det finns en fundamental skillnad mellan att rättsligt tolka

³⁷ Winther Jørgensen och Phillips (2000), s. 7; Niemi, Honkatukia och Ruuskanen (2008), s. 135.

³⁸ Diskursanalysens teoretiska grunder har redogjorts för i avsnitt 1.3.2.

³⁹ Winther Jørgensen och Phillips (2000), s. 10.

juridiska texter och att genomföra en diskursanalytisk undersökning av dem.⁴⁰ Diskursanalysen utgår från att rätten i grund och botten är en samhällelig diskurs. Detta innebär en läsning av juridiska texter på ett väsentligt annorlunda sätt än vad som traditionellt sett görs inom den klassiska rättsdogmatiska metoden.⁴¹ Som ovan nämnts bygger diskursanalysen på den socialkonstruktivistiska teorin som ser den rättsliga diskursen som något som konstituerar den sociala världen. Uppsatsen syftar till att ifrågasätta det juridiska språkets skenbara neutralitet, och ställer sig frågan om vad det finns för underliggande föreställningar om ansvarssubjektens kön. Tanken är att undersöka hur juridiken relaterar till den sociala verkligheten, och hur rättsliga diskurser påverkas av och påverkar övriga diskurser i samhället. Med andra ord undersöker jag interaktionen mellan rätten och andra samhälleliga diskurser.⁴²

I diskursanalysen analyseras oftast sådana premisser som tas för givna inom rättsvetenskapen. Den, inom rättsvetenskapen, hierarkiska kunskapsordningen tar sig uttryck genom den så kallade rättskälleläran, där vissa rättskällor är viktigare eller anses ha större tyngd än andra. Vid en diskursanalytisk läsning förhåller forskaren sig kritisk till kunskap som uppfattas som självklar. Syftet är att synliggöra de antaganden som vanligtvis tas för givna. Istället för att utröna vad en domstol önskar föra fram i sitt avgörande analyseras hur grundläggande kategorier för gestaltning av det sociala livet, i mitt fall kön, konstrueras i domskälen.⁴³

I domar kan flera diskurser vara närvarande samtidigt, och parter som deltar i en rättegång kan vara delaktiga i flera diskurser samtidigt. Beroende på sammanhang kan en och samma person tillämpa olika diskurser. Diskursanalyser synliggör motstridiga diskurser, men syftar inte primärt till att bidra till den rättsliga tolkningen. På så vis skiljer sig en diskursanalytisk

⁴⁰ Niemi, Honkatukia och Ruuskanen (2008), s. 126.

⁴¹ Ibid., s. 125.

⁴² Ibid., s. 130.

⁴³ Ibid., s. 133 f.

läsning av juridiska texter sig från en traditionell läsning där forskaren söker nå fram till en konsekvent tolkning av rätten.⁴⁴

Texterna som undersöks ger i allmänhet uttryck för en helhet av olika diskurser. För att kunna synliggöra maktkonstellationer gäller det att undersöka vilka strategier som aktualiseras, vilka diskurser som blir dominerande, och vilka som tystas ner.⁴⁵

En diskurs i hegemoniställning ger intryck av att vara den ovedersägliga sanningen, varför den effektivt tystar ned de övriga versionerna av saken. Dyliga strategier omfattar till exempel naturalisering (hänvisning till naturen; till exempel heterosexualitet uppfattas på ett eller annat sätt som "naturligt") och kategorisering (indelning av människor i olika kategorier genom att ge dem ickeflexibla identiteter och uteslutning av negativa identiteter som "den andre").⁴⁶

Domstolen är inte skyldig att vid behandlingen av ett mål ta ställning till de bakomliggande orsakerna till handlandet. Diskursanalysen kan dock synliggöra att domstolen i själva verket ofta ger uttryck för sin ståndpunkt, och att detta ställningstagande har samhällliga och rättsliga följdverkningar. De juridiska diskurserna dyker inte upp ur tomma intet, utan är en del av den samlade synen i samhället, av vilket de också tar intryck. Detta kallas *intertextualitet*. De juridiska diskurserna inverkar i sin tur också på de samhällliga diskurserna. De juridiska diskurserna har i relation till andra samhällliga diskurser en privilegierad ställning så till vida att de har statens tvångsmaskineri bakom sig, vilket ger dem en exceptionell potential när det gäller att konstruera sociala relationer.⁴⁷

Jag har valt att använda mig av en teoretisk och metodologisk ansats, inspirerad av lingvistikprofessorn Norman Faircloughs kritiska

⁴⁴ Niemi, Honkatukia och Ruuskanen (2008), s. 137 f.

⁴⁵ Ibid., s. 138.

⁴⁶ Ibid.

⁴⁷ Ibid., s. 138 f.

diskursanalys, eftersom detta tidigare har visat sig vara användbart i undersökningar om hur rättsliga diskurser konstrueras.⁴⁸ I uppsatsen vill jag synliggöra de outtalade antaganden som ligger bakom ytan av juridiska texter, och utreda vilka konsekvenserna blir av hur rätten beskriver och tolkar tilltalade mäns och kvinnors handlingar och egenskaper i domarna.⁴⁹ Jag analyserar domstolsavgörandena i sig, inte i kraft av vad de säger om gällande rätt eller vad utgången blir i enskilda mål. Fokus för undersökningen är istället de underliggande föreställningarna om ansvarssubjektens kön.⁵⁰ Språket i domarna, vad som betonas och vad som tas för givet, består av och är med och formar värderingar om manligt och kvinnligt. Det formar diskurser kring kön.

1.4.3 Diskursanalysens begränsningar

Viktigt att poängtera i sammanhanget är att kvalitativa metoder som exempelvis kritisk diskursanalys inte kan användas i ett generaliserande syfte. Min analys omfattar endast det valda materialets omfång, och mina analyser och slutsatser säger ingenting om domar som rör andra brott än egenmäktighet med barn, eller domar författade under andra tidsintervall än de som jag undersöker i uppsatsen. Metoden jag har valt ger inte underlag för några slutsatser om hur allmänt utbredd en viss praktik är, och kan inte heller ge svar på normativa frågor.⁵¹

Vidare vill jag poängtera att mina egna tankar och förståelser av texterna står i centrum för analysen, vilket innebär att det kan finnas en risk för viss godtycklighet. Niemi, Honkatukia och Ruuskanen menar att juridisk kunskap kommer till i interaktion mellan individer, och att det därför är viktigt att analysera vilka röster som finns i texterna. Genom att bedriva forskning beskriver inte bara forskaren den sociala verkligheten utan skapar även denna. Detta innebär att jag själv måste vara medveten om mitt subjektiva perspektiv

⁴⁸ Se exempelvis Andersson (2004), Burman (2007) och Bladini (2013).

⁴⁹ Niemi, Honkatukia och Ruuskanen (2008), s. 136.

⁵⁰ Andersson (2004), s. 41.

⁵¹ Niemi, Honkatukia och Ruuskanen (2008), s. 133.

på verkligheten och det som utgör objektet för studien, i mitt fall konstruktionen av män och kvinnor som ansvarssubjekt i rättstillämpningen av egenmäktighet med barn.⁵² Vidare är det värt att ha i åtanke att jag genom att utföra en diskursanalys riskerar att reproducera den diskurs jag vill ifrågasätta. Jag avser att motverka detta genom att utgå från Butlers teorier, ett kritiskt perspektiv, för att ifrågasätta bakomliggande maktstrukturer istället för att reproducera dessa. För att motverka måttet av subjektivitet är min avsikt att vara öppen med de fynd jag gör, och hur mitt tillvägagångssätt har sett ut.

1.4.4 Mitt tillvägagångssätt

I uppsatsen tillämpar jag Faircloughs tredimensionella modell för kritisk diskursanalys. Denna modell innebär att texten analyseras utifrån tre olika dimensioner.

Den första dimensionen innebär en analys på textnivå, av textens lingvistiska uppbyggnad. Forskaren undersöker vokabulär, textens uppbyggnad, samt framställningen av textens aktörer. *I den andra dimensionen* analyseras texten på den diskursiva praktikens nivå. Här analyseras vilka diskurser som artikuleras i konsumtionen eller produktionen av texten. *I den tredje dimensionen* förs en analys på den sociala praktikens nivå, vilket innebär ett kartläggande av förbindelsen mellan de konstaterade diskurserna och upprätthållandet av sociala ordningar. Här tillämpas samhällsvetenskapliga teorier för att relatera resultaten från diskursanalysen till, i mitt fall Butlers teorier om kön och genus.⁵³

I mitt tillvägagångssätt har jag inspirerats av straffrättsprofessorn Ulrika Anderssons avhandling⁵⁴. I ett första skede analyserar jag domarna delvis på textnivå, men även på den diskursiva praktikens nivå då jag studerar återkommande teman i materialet. Jag undersöker hur ansvarssubjekten

⁵² Niemi, Honkatukia och Ruuskanen (2008), s. 135.

⁵³ Winther Jørgensen och Phillips (2000), s. 74 ff. och s. 85 ff., med hänvisningar.

⁵⁴ Andersson (2004), s. 42 f.

framställs genom att markera samtliga beskrivningar av dem både i domstolens beskrivning av målets bakgrund och domstolens prövning av de relevanta brottsrekvisiten är uppfyllda, om gärningspersonen haft uppsåt till rekvisiten och vilken påföljd som ska utdömas i det fall den påstådda gärningspersonen finnes skyldig till brottet. Därefter letar jag efter mönster i beskrivningarna för att identifiera diskurser. Min avsikt är att undersöka vilka diskurser som inkluderas, respektive exkluderas, för att kunna ifrågasätta det som tagits för givet och lyfts fram. Därefter analyserar jag hur de olika diskurserna producerar ansvarssubjektens kön, på den sociala praktikens nivå. Detta görs med utgångspunkt i Butlers teorier om kön och genus.

1.5 Material

I uppsatsens andra avsnitt, där jag behandlar brottet egenmäktighet med barn, har det material som presenteras valts med utgångspunkt i rättskälleläran.⁵⁵ Av den juridiska doktrin som använts i uppsatsen kan nämnas straffrättsprofessorn Josef Zilas *Egenmäktighet med barn. En straffrättslig studie* i antologin ”Barn som aktörer – en slutpunkt”. Jag har även använt mig av Göran Nilssons lagkommentar till 7 kap. 4 § BrB⁵⁶.

För uppsatsens diskursanalytiska metod har boken *Diskursanalys som teori och metod* av Jørgensen och Phillips använts som utgångspunkt. Artikeln ”Juridikens texter som diskurser” av Niemi, Honkatukia och Ruuskanen har även varit behjälplig i denna del, likaså Anderssons och Bladinis avhandlingar. För uppsatsens teoretiska utgångspunkter har Anderssons avhandling använts som utgångspunkt. Utöver det har socialantropologen och genusvetaren Fanny Ambjörnssons *Vad är queer?* varit till stor hjälp för att få en övergripande introduktion till queerteori, likaså material författat av Tiina Rosqvist, professor i genusvetenskap. Judith Butlers material har använts primärt för hennes signifikans som teoretiker inom det queerteoretiska fältet.

⁵⁵ Kleineman (2013), s. 28.

⁵⁶ Nilsson, 7 kap. 4 § BrB, JUNO, besökt 2020-03-10.

För diskursanalysen, som presenteras i uppsatsens tredje avsnitt, har 28 tings- och hovrättsdomar från analyserats. Enligt Niemi, Honkatukia och Ruuskanen kan frågan ”vad finns det för diskurser?” besvaras utifrån ett relativt litet urval av texter, där 10–20 texter kan räcka.⁵⁷ Av de totalt 28 undersökta domarna har 21 meddelats av tingsrätter och 7 meddelats av hovrätter. 11 av domarna har haft en tilltalad kvinna, 9 av domarna en tilltalad man och i 8 av domarna har fler än en person varit tilltalad. Totalt förekommer 21 tilltalade kvinnor och 18 tilltalade män i domarna. Två av de undersökta domarna har meddelats under år 2018, båda tingsrättsdomar. Jag har valt att inkludera dessa i materialet då efterföljande hovrättsdomar meddelats år 2019. I det följande redogör jag för urvalet av brottstyp.

Urvalsprocessen började med att jag hämtade statistik från Brottsförebyggande rådets webbplats om misstänkta personer⁵⁸. Statistiken omfattar straffmyndiga personer som har blivit misstänkta för brott av polis, åklagare eller annan brottsutredande myndighet, och har insamlats årsvis. Vid insamlingstillfället fanns statistik från 2007 fram till 2018 tillgänglig. Jag hämtade statistik från 2016, 2017 och 2018, och valde sedan ut de brottstyper där andelen misstänkta kvinnor utgjorde så nära hälften av samtliga misstänkta personer som möjligt. Statistiken skiljde sig åt något från år till år, och jag valde därför ut de fall där det inte skiljde mer än 12 procentenheter från 50 % något av åren. Jag räknade sedan ut medeltalet från dessa tre år och fick fram fyra brottstyper vars medeltal inte skiljde mer än 10 procentenheter från 50 %. I brott mot familj (7 kap. BrB) utgjorde kvinnor 55 % av samtliga misstänkta gärningspersoner. I mened, falskt åtal m.m. (15 kap. BrB) utgjorde kvinnor 42 % av samtliga misstänkta gärningspersoner. I högmålsbrott, brott mot rikets säkerhet, tjänstefel m.m. (18–20 kap. BrB) utgjorde kvinnor 41 % av samtliga misstänkta gärningspersoner, och i brott mot bidragsbrottslagen (2017:612) utgjorde kvinnor 45 % av samtliga misstänkta gärningspersoner.

⁵⁷ Niemi, Honkatukia och Ruuskanen (2008), s. 132.

⁵⁸ Brå: Misstänkta personer, besökt 2020-02-04.

Jag valde sedan ut de två brottstyper vars medeltal inte skiljde sig mer än 5 procentenheter från 50 %: brott mot bidragsbrottslagen och brott mot familj. Därefter gjorde jag sökningar i rättsdatabaserna JP-infonet och Infotorg juridik, och samlade alla domar som meddelats under 2019 för de två brottstyperna. För brottstypen brott mot familj fanns endast domar som rörde brottet egenmäktighet med barn från 2019. Domarna grupperades efter hur den, eller de, tilltalade blivit könade i avgörandet, om rätten benämnde den tilltalade med pronomenet ”han” eller ”hon”. Domar med flera tilltalade sorterades inte bort, eftersom det kan vara av intresse att se hur de tilltalade konstrueras i förhållande till varandra. Vidare sorterades inte heller domar där åtalet gällde fler brott än brott mot bidragsbrottslagen respektive egenmäktighet med barn bort.

Jag gjorde därefter en övergripande läsning av avgörandena som rörde brott mot bidragsbrottslagen för att se om de kunde användas som underlag för att undersöka det uppsatsens frågeställning söker svar på. Dessa avgöranden var schematiskt uppbyggda och resonemangen var inte särskilt utförliga varför jag istället valde att gå vidare med brottet egenmäktighet med barn.

Sammanfattningsvis kan sägas att urvalet av brottstyp har skett utifrån många parametrar. Jag har i denna del eftersträvat en så systematisk urvalsprocess som möjligt för att inte låta mina rådande föreställningar om rättens syn på påstådda gärningspersoner för olika typer av brott styra urvalsprocessen. Anledningen till varför jag har valt ut just brottstyper där andelen misstänkta kvinnor utgjorde så nära hälften av samtliga misstänkta personer som möjligt är utifrån idén om att det, åtminstone utifrån sett, kan finnas samma förutsättningar att bedöma lika. Vidare har jag velat kunna undersöka ungefär lika många fall som rör män respektive kvinnor som påstådda gärningspersoner, och samtliga fall utifrån samma tidsintervall. Hade jag istället valt ett brott där många fler män än kvinnor stod åtalade för brott hade jag behövt använda mig av ett större tidsintervall för domar som rör tilltalade kvinnor för att komma upp i ett likt antal domar som de i vilka män står åtalade för brott. På detta vis har jag inte behövt ställas inför ett bortsällande

av vissa domar för att komma upp i ett likt antal. Brottet har även under undersökningen visat sig vara nära sammankopplat med föreställningar om föräldraskap och partnerskap – roller som är starkt förknippade med konstruktionen av kön. Därför har det också varit extra gynnsamt att använda som underlag i förhållande till det jag vill undersöka i uppsatsen.

1.6 Forskningsläge

De frågor jag behandlar i undersökningen tangerar flera olika teman som förekommer inom rättsvetenskapen, men även inom kriminologin. I detta avsnitt ger jag en översiktlig bild av, för ämnet relevant, forskning som gjorts inom de olika områdena.

Inom det rättsvetenskapliga fältet har brottet egenmäktighet med barn inte bearbetats i särskilt hög grad. Zila har i antologin *Barn som aktörer – en slutpunkt* gjort en analys av den straffrättsliga regleringen av brottet egenmäktighet med barn⁵⁹. Studien visar bland annat att bestämmelsens skyddsintresse är något oklar, och synliggör den dåvarande lagstiftningens begränsningar i de fall då barnet kvarhålls utomlands.⁶⁰

Frågor om hur kön spelar in i rättstillämpningen i Sverige har undersökts av Diesen i *Likhet inför lagen*. Han pekar på att juridiken, historiskt sett, är *androcentrisk*, dvs. uppbyggd kring en manlig aktörsroll, där kvinnan främst utgör ett offer för män och deras konflikter.⁶¹ Diesen hävdar att kvinnligt könade gärningspersoner behandlas mindre strängt än manligt könade i rättssystemet och menar att ett av skälen till detta är att de är så få i jämförelse. Eftersom kvinnligt könade gärningspersoner utgör ett undantag är det också lättare att motivera avsteg från gängse praxis. Diesen menar vidare att samhällets könsroller gör kvinnor mindre passande än män i rollen som

⁵⁹ *Egenmäktighet med barn. En straffrättslig studie.*

⁶⁰ Zila (2008), s. 268.

⁶¹ Diesen (2005), s. 10.

gärningsperson. Brottet ses därför ofta som en manifesterad psykisk störning.⁶²

Ett exempel på kriminologisk forskning som undersökt hur femininitet och maskulinitet inverkar på kriminalitet i en svensk kontext är antologin *Femininiteter, Maskuliniteter och kriminalitet*. Däri undersöker bland annat Christina Ericson hur kvinnor beskrivs som förövare i kriminalpolitiska motioner under perioden 1971–2000.⁶³ I studien konstaterar Ericson att kvinnligt könade gärningspersoner framställs som motsatsen till de manligt könade, vilka beskrivs som kalkylerande varelser med egen fri vilja.⁶⁴ I motionerna beskrivs även kvinnligt könade gärningspersoner som passiva ledsagare till brottsliga män. I samma antologi presenteras Maria Kasperssons studie som visar på att kvinnligt könade förövare beskrivs som ”offer”, och påstås reagera med en psykologiskt betingad inlärd hjälplöshet. De skildras som kvinnor, vilka egentligen inte är i stånd att begå förbrytelser av egen viljekraft och fritas från sitt ansvar genom att ges det oskyldiga offrets roll.⁶⁵

Diskursanalytiska undersökningar av rättsliga aktörer har genomförts av bland annat Andersson och Monica Burman, professor i rättsvetenskap. Anderssons avhandling visar bland annat att straffrättsliga diskurser inom sexualbrott producerar offrets kropp som öppen, och hens sexualitet som tillgänglig och passiv.⁶⁶ Burman studerar i sin avhandling bland annat hur förövare och brottsoffer konstrueras i rättstillämpningen om fridskränkingsbrotten. Studien synliggör bland annat hur åtskillnaden mellan effektivitet och legalitet producerar en bild av våldsutsatta kvinnors intressen och rättigheter som ett hot mot en straffrätt som kan skydda presumtiva gärningsmäns rättssäkerhetsintressen.⁶⁷

⁶² Diesen (2005), s. 215 f.

⁶³ Ericson (2003), s. 238 f.

⁶⁴ Ibid., s. 264.

⁶⁵ Kaspersson (2003), s. 154 f.

⁶⁶ Andersson (2004), s. 265 ff.

⁶⁷ Burman (2007), s. 411.

1.7 Avgränsningar

Uppsatsen är avgränsad efter dess syften. Fokus i uppsatsen ligger på brottstypen egenmäktighet med barn⁶⁸, jag undersöker därför inte andra brottstyper. Vidare behandlar jag inte heller straffprocessrättsliga frågor eller frågor om bevisprövning då detta faller utanför syftet med undersökningen. Jag kommer inte heller redogöra för bakomliggande civilrättslig och förvaltningsrättslig lagstiftning då uppsatsen är straffrättslig.

1.8 Disposition

Uppsatsen är indelad i fyra avsnitt. Det första avsnittet behandlar uppsatsens bakgrund, syfte, frågeställningar och avgränsningar. Här presenterar jag även uppsatsens metod, material och forskningsläge samt uppsatsens teoretiska utgångspunkter. Det andra avsnittet omfattar konstruktionen av brottet egenmäktighet med barn, dess rekvisit, praxis samt tillämpning. Avsnittet avslutas med en sammanfattande analys där jag besvarar frågeställningen om vad som utgör egenmäktighet med barn enligt gällande rätt. I uppsatsens tredje avsnitt presenterar jag resultaten från diskursanalysen. I slutet av detta avsnitt besvarar jag frågeställningen om hur tilltalade män och kvinnor konstrueras i rättstillämpningen gällande brottet egenmäktighet med barn samt frågeställningen: ”Hur kan resultatet av diskursanalysen förstås utifrån Butlers teorier om kön och genus?”. Uppsatsen rundas av i avsnitt fyra med några avslutande reflektioner där jag relaterar studiens fynd till tidigare forskning och ger förslag till hur ämnet kan studeras vidare.

⁶⁸ En vidare presentation av urvalsprocessen av brottstyp återfinns i avsnitt 1.6.1.

2 Egenmäktighet med barn

Gärningspersonen vid egenmäktighet med barn kan vara en förälder som har vårdnaden om barnet, men behöver inte vara det. Brottet kan begås genom att gärningspersonen för bort, gömmer eller vägrar återlämna barnet eller genom att på annat sätt hindra att det återförs till någon som vårdar det med stöd av lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU). Brottet kan begås genom aktiv handling eller underlåtenhet. Ett exempel på det senare är att gärningspersonen underlåter att lämna uppgifter som gör att barnet kan lokaliserats eller underlåter att agera för att det ska återförenas med någon som vårdar det med stöd av LVU. Det är dock i första hand situationer där barnet hålls oåtkomligt som omfattas av straffbestämmelsen.⁶⁹

Brottet egenmäktighet med barn regleras i 7 kap. 4 § BrB och har följande lydelse:

Den som obehörigen skiljer ett barn under femton år från någon som har vårdnaden om barnet döms för egenmäktighet med barn till böter eller fängelse i högst ett år, om gärningen inte utgör brott mot frihet. Detsamma gäller, om den som gemensamt med någon annan har vårdnaden om ett barn under femton år utan beaktansvärt skäl egenmäktigt skiljer barnet från den andra vårdnadshavaren eller om den som ska ha vårdnaden obehörigen bemäktigar sig barnet och därigenom själv tar sig rätt.

Till ansvar enligt första stycket döms också den som obehörigen skiljer ett barn under femton år från någon som vårdar barnet med stöd av lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga, om gärningen inte utgör brott mot frihet eller främjande av flykt.

Är brott som avses i första eller andra stycket grovt, ska gärningsmannen dömas till fängelse, lägst sex månader och högst fyra år.

⁶⁹ Nilsson, 7 kap. 4 § BrB, JUNO, besökt 2020-03-10.

Genom bestämmelsen straffbeläggs gärningar som utgör ingrepp i eller missbruk av vårdnad enligt reglerna i föräldrabalken (FB) eller LVU. I bestämmelsens första stycke regleras situationerna där antingen en vårdnadshavare eller utomstående skiljer barnet från vårdnadshavaren. Här blir vårdnadsfrågan avgörande för vilken del av bestämmelsen som ska tillämpas. I bestämmelsens andra stycke regleras den situation att någon obehörigen skiljer barnet från någon som vårdar barnet med stöd av LVU. Från bestämmelsens två första stycken kan fyra olika situationer utläsas, vilka redogörs för i följande fyra avsnitt. Gemensamt för samtliga fyra fall är att det bortförda barnet ska ha varit under 15 år för att handlandet ska medföra straffansvar.⁷⁰

2.1 Fall 1: obehörigen skiljer barnet från någon som har vårdnaden om det

Första meningen i bestämmelsens första stycke reglerar det fall då gärningspersonen obehörigen skiljer ett barn under femton år från någon som har vårdnaden om barnet. I detta fall kan gärningspersonen vara vem som helst. Det kan röra sig om en förälder som inte har den rättsliga vårdnaden om barnet, men hen behöver inte ha någon särskild relation till barnet.⁷¹ Att *obehörigen skilja* ett barn från sin vårdnadshavare omfattar att barnet förs bort, men även de fall där barnet undanhålls.⁷² Inom straffansvaret faller både den händelse att gärningspersonen egenmäktigt för bort barnet med avsikt att skilja det från vårdnadshavaren, och den händelse att barnet egenmäktigt hålls kvar så länge och under sådana former att det verkligen kan anses skilt från vårdnadshavaren. I förarbetena till bestämmelsen anges som exempel på sistnämnda händelse att barnet hålls oåtkomligt på en annan ort, kanske utomlands, eller att barnet annars hålls dolt.⁷³ Att skiljandet ska ha skett *obehörigen* innebär att det sker utan den rättmätige vårdnadshavarens

⁷⁰ Nilsson, 7 kap. 4 § BrB, JUNO, besökt 2020-03-10.

⁷¹ Ibid.

⁷² NJA 1992 s. 566.

⁷³ Nilsson, 7 kap. 4 § BrB, JUNO, besökt 2020-03-10; se även prop. 2013/14:120, s. 10 f. och 15.

samtycke. Brottet kan begås genom aktivt handlande och genom underlåtenhet. Den som för bort barnet har ett långtgående ansvar att verka för att barnet kan återföras, men kan endast dömas för ansvar om hen haft möjlighet att påverka situationen.⁷⁴ Brottet egenmäktighet med barn som begås genom ett skiljande av barnet från vårdnadshavaren är ett perdurerande brott, vilket innebär att den brottsliga handlingen pågår till dess att det rättsvidriga tillståndet upphör.⁷⁵

2.2 Fall 2: utan beaktansvärda skäl egenmäktigt skiljer barnet från den andra vårdnadshavaren

Första ledet i bestämmelsens första stycke, andra meningen, rör det fall då gärningspersonen är en av barnets vårdnadshavare och *utan beaktansvärt skäl egenmäktigt skiljer* barnet från den andra vårdnadshavaren. I detta fall kan gärningspersonen vara en förälder till barnet som delar en gemensam vårdnad om barnet med den andra föräldern, men det kan även röra sig om särskilt förordnade vårdnadshavare enligt 6 kap. 2 § FB.⁷⁶ Vad som avses med rekvisiten *egenmäktigt skiljer* och *utan beaktansvärt skäl* redogörs för i följande två underavsnitt.

2.2.1 Egenmäktigt skiljer

Vid en lagändring 2014⁷⁷ ersattes det tidigare rekvisitet *egenmäktigt bortför* ersattes med det nuvarande *egenmäktigt skiljer*, vilket utvidgade straffansvaret. Ett *bortförande* av barnet är snävare än ett *skiljande*, och ansågs i praxis inte enbart kunna bestå i ett undanhållande. I NJA 2006 s. 708 hade Högsta domstolen (HD) funnit att det fall en vårdnadshavare, mot den andra vårdnadshavarens vilja, håller kvar barnet på en plats dit barnet

⁷⁴ Nilsson, 7 kap. 4 § BrB, JUNO, besökt 2020-03-10; se även NJA 1992 s. 566, NJA 1993 s. 277, NJA 2008 s. 780 och NJA 2017 s. 557.

⁷⁵ Jfr. NJA 1993 s. 277.

⁷⁶ Nilsson, 7 kap. 4 § BrB, JUNO, besökt 2020-03-10.

⁷⁷ Jfr. prop. 2013/14:120.

ursprungligen förts i samförstånd mellan vårdnadshavarna inte utgjorde ett egenmäktigt bortförande enligt straffbestämmelsen. Vidare hade HD i NJA 2007 s. 326 slagit fast att det inte utgjorde ett egenmäktigt bortförande att en vårdnadshavare utan den andra vårdnadshavarens vetskap, inom ramen för en umgängesperiod, tagit med sig barnet utomlands och där kvarhållit barnet efter det att umgängesperioden löpt ut. Detta om avsikten när barnet fördes till den andra platsen var att barnet skulle återlämnas när umgängesperioden var slut. Båda situationerna torde däremot ha utgjort ett *skiljande* om gärningspersonen inte haft del i vårdnaden.⁷⁸ Den dåvarande skillnaden i straffansvar kan förklaras med att det endast var makar som kunde ha gemensam vårdnad om barn när bestämmelsen infördes. Straffbestämmelsen hade inte ändrats i takt med den familjerättsliga utvecklingen.⁷⁹

Uttrycket *skiljer* avser inte varje situation där barnet i praktiken hålls borta från den andra vårdnadshavaren. Trots att samma uttryck numera används både i det första styckets första och andra mening, kan tolkningen av begreppet skilja sig något åt. I förarbetena nämns att hänsyn måste tas till att omständigheterna kring vårdnadens utövande kan variera mycket från fall till fall, och att samtliga omständigheter i det enskilda fallet ska beaktas vid en bedömning. Syftet är inte att straffansvaret ska vara mer långtgående när gärningspersonen har del i vårdnaden.⁸⁰

I förarbetena nämns det att bestämmelsen i första ledet i lagrummets första stycke, andra meningen, ska tolkas restriktivt och att samtycke från den andra vårdnadshavaren utesluter ansvar. För att straffansvar ska inträda krävs det att barnet egenmäktigt hålls kvar så länge och under sådana former att det verkligen kan anses skilt från den andra vårdnadshavaren. I förarbetena understryks att ett försenat, eller vid vissa tillfällen uteblivet, överlämnande eller återlämnande av ett barn för umgänge eller boende inte i sig innebär att barnet har skiljts från den andra vårdnadshavaren på ett sådant sätt att

⁷⁸ Prop. 2013/14:120, s. 6.

⁷⁹ Ibid., s. 7.

⁸⁰ Ibid., s.10 och 15.

straffansvar ska inträda.⁸¹ Att en vårdnadshavare flyttar och tar barnet med sig behöver inte heller i sig innebära att det är fråga om ett skiljande i straffbestämmelsens mening. Som exempel på straffbart skiljande nämns i förarbetena att den ena vårdnadshavaren håller barnet oåtkomligt för den andra på annan ort, eller att barnet annars hålls dolt. Det krävs att avsikten med gärningspersonens agerande är att barnet varaktigt skiljs från den andra vårdnadshavaren. Klart är även att de situationer som prövades i NJA 2006 s. 708 och NJA 2007 s. 326 numera omfattas av straffansvaret.⁸²

2.2.2 Utan beaktansvärda skäl

För straffansvar vid egenmäktigt skiljande vid gemensam vårdnad gäller som ovan nämnts även att gärningen skett *utan beaktansvärda skäl*. Regleringen utgår från att det bör finnas ett visst utrymme för en vårdnadshavare att göra något för att skydda barnet mot den andra vårdnadshavaren. Detta innebär att en prövning av de motiv den tilltalade haft för gärningen måste göras. HD har i NJA 1983 s. 750 uttalat att beaktansvärda skäl kan föreligga i situationer där barnet, i den miljö det befinner sig i, riskerar att utsättas för övergrepp, ohälsa eller annars utvecklas ogynnsamt eller inte få det skydd eller stöd det behöver. Det krävs dock att de risker barnet löper kan antas bli undanröjda eller motverkade genom miljöbytet. HD uttalade vidare i samma mål att prövningen av vad som utgör beaktansvärda skäl ska ske med utgångspunkt i överväganden rörande barnets bästa, och med bortseende från vårdnadshavarnas egna intressen av att ha barnet hos sig. För straffbarhet krävs inte att gärningspersonen insåg att hen handlade utan beaktansvärda skäl, det är tillräckligt att hen varit medveten om att de omständigheter som medförde att gärningen var att anse som vidtagen utan beaktansvärda skäl. I rättsfallet hävdade den tilltalade att hen handlat helt av omtanke för barnet då barnet skulle ta skada av att vistas själv med den andra vårdnadshavaren i hens miljö. Domstolen menade dock att inga omständigheter framkommit som tydde på en risk, vilket resulterade i att den tilltalade inte ansågs ha haft

⁸¹ Prop. 2013/14:120, s. 15.

⁸² Nilsson, 7 kap. 4 § BrB, JUNO, besökt 2020-03-10; jfr. prop. 2013/14:120, s. 14 f.

beaktansvärda skäl för sitt handlande.⁸³ Ur detta kan utläsas att det inte räcker att den tilltalade *anser* sig ha handlat på ett sätt som var till barnets bästa, utan att de faktiska omständigheterna måste ge stöd för den tilltalades farhågor.⁸⁴

I förarbetena till 2014 års ändring av bestämmelsen räknar regeringen upp ett antal situationer som inte utgör beaktansvärda skäl för egenmäktigt skiljande från den andra vårdnadshavaren. Som exempel på sådana situationer nämns ogillande av den andras val av partner, olika syn på uppfostran, kosthållning och sovtider, samt oenighet om vilket ansvar barnet själv ska ha för sina personliga angelägenheter.⁸⁵

2.3 Fall 3: obehörigen bemäktigar sig barnet och därigenom själv tar sig rätt

Andra ledet i bestämmelsens första stycke, andra meningen, reglerar det fall då gärningspersonen fått vårdnaden om barnet genom domstolsbeslut, och verkställer beslutet utan att iaktta laga former för hur beslutet ska verkställas.⁸⁶ Zila menar att det med *bemäktiga sig barnet* torde menas att någon mot någon annans motstånd (från den som har barnet hos sig, eller från barnet själv) vinner kontroll över barnet, genom fysiska medel eller genom hot om att använda sådana medel.⁸⁷ Att vårdnadshavaren underlåter att lämna barnet till annan som har umgängesrätt med barnet anses inte grunda straffansvar.⁸⁸ Utifrån förarbetena om förslag till brottsbalken kan utläsas att tanken med denna bestämmelse är att skydda barn från att slitas mellan sina vårdnadshavare. Bestämmelsen tillkom på initiativ av Lagrådets yttrande angående förslag till brottsbalken, där det påpekade att det är av vikt att barnet överförs till den utsedda vårdnadshavaren under lämpliga former, istället för

⁸³ NJA 1983 s. 750.

⁸⁴ Nilsson, 7 kap. 4 § BrB, JUNO, besökt 2020-03-10; jfr. även prop. 2013/14:120, s. 12f.

⁸⁵ Prop. 2013/14:120, s. 13.

⁸⁶ Nilsson, 7 kap. 4 § BrB, JUNO, besökt 2020-03-10.

⁸⁷ Zila (2008), s. 243.

⁸⁸ Nilsson, 7 kap. 4 § BrB, JUNO, besökt 2020-03-10.

att barnet under uppslitande scener hämtas utan ett iakttagande av laga former för beslutets verkställande.⁸⁹

2.4 Fall 4: obehörigen skiljer barnet från någon som vårdar det med stöd av LVU

Bestämmelsens andra stycke reglerar det fall då gärningspersonen obehörigen skiljer barnet från någon som vårdar barnet med stöd av LVU. Gärningspersonen kan i detta fall vara en förälder som har den rättsliga vårdnaden om barnet, men även en förälder som inte har den rättsliga vårdnaden om barnet, eller någon utomstående person. Gärningen är beskriven på samma sätt som i bestämmelsens första stycke, första meningen: *obehörigen skiljer*, men tar sikte på vården av barnet. För straffansvar enligt bestämmelsens andra stycke krävs det att barnet vårdas genom beslut enligt LVU. Om barnet vårdas utanför sitt hem utan sådant beslut är bestämmelsen inte tillämplig.

Frågan om straffansvar för det fall barnet obehörigen bortförs innan det har överlämnats till vårdgivarna och vården har kunnat påbörjas aktualiserades i hovrättsavgörandet RH 2016:46. Hovrätten konstaterade att den situation att barnet *ska* vårdas enligt LVU inte berörs i förarbetena, och ansåg inte att det fanns stöd för att rekvisitet *vårdar* har en annan innebörd än vad som följer direkt av ordalydelsen.⁹⁰

2.5 Straffbestämmelsens skyddsintresse

Enligt Zila har lagstiftaren gjort det något oklart vad bestämmelsens skyddsintresse är.⁹¹ I tidiga förarbeten till bestämmelsen anges att ”bestämmelserna om egenmäktighet med barn innebär att barnet ges ett straffrättsligt skydd mot att bli skilt från den som har vårdnaden om barnet

⁸⁹ Prop. 1962:10, Del 2, s. 420.

⁹⁰ RH 2016:46.

⁹¹ Zila (2008), s. 228.

eller som vårdar barnet med stöd av LVU.”⁹². Ur citatet kan ett intresse av att skydda barnet utläsas. Zila pekar vidare på att det i tidigare förarbeten dock finns en antydning till att det primära skyddet istället avser genom lag, av domstol eller genom avtal fastställda vårdnadsförhållandens orubblighet.⁹³

I senare förarbeten tydliggörs dock bestämmelsens skyddsintresse: ”Straffbestämmelsen om egenmäktighet med barn är visserligen i grunden motiverad av hänsynen till barnets bästa, men det straffrättsliga skyddsintresset är i första hand vårdnaden.”⁹⁴. Bestämmelsen syftar alltså till att skydda från obehöriga ingrepp i vårdnaden av, och om, barn. Detta innebär att brottet principiellt utgör en kränkning av vårdnadsrätten och inte av någon person. Det brottsliga handlandet kan dock innefatta moment som innebär att gärningen även utgör en kränkning av barnets integritet. I dessa fall kan barnet tillerkännas kränkingsersättning. Däremot har den vars vårdnadsrätt blivit kränkt normalt inte rätt till kränkingsersättning.⁹⁵

Zila menar dock att i och med att det också är straffbart att den vårdnadshavare som är berättigad att ha barnet hos sig obehörigen bemäktigar sig barnet och därigenom själv tar sig rätt, enligt bestämmelsens första styckets andra menings andra led, måste barnets bästa även anses finnas som inslag i synen om vad som är bestämmelsens skyddsintresse.⁹⁶

2.6 Grovt brott

I bestämmelsens tredje stycke anges att brottet egenmäktighet med barn kan bedömas som grovt. I lagtexten ges dock inga anvisningar om när brottet ska anses vara grovt. I bestämmelsens förarbeten ges som exempel att ett barn rycks upp från sin invanda miljö och förs till ett främmande land där det tvingas leva helt avskuret från sina kontakter med hemmet, utan att veta om

⁹² Prop. 1982/83:165, s. 39.

⁹³ Zila (2008), s. 228, med hänvisning till prop. 1962: 10, Del B, s. 104.

⁹⁴ Prop. 2013/14:120, s. 6.

⁹⁵ Åklagarmyndigheten (2019), besökt 2020-03-10; RH 2006:75.

⁹⁶ Zila (2008), s. 234.

det någonsin får träffa sin andra förälder. Vidare anges att även andra fall kan bedömas som grova, och att stor hänsyn bör tas till vilken inverkan bortförandet eller kvarhållandet haft eller har på barnet. Av särskild betydelse för svårhetsbedömningen nämns vilka relationer barnet har till sin vårdnadshavare eller vårdare, och den som har begått egenmäktigheten. I bedömningen kan även gärningspersonens lämplighet att ta hand om barnet vägas in. Sättet som gärningspersonen har gått till väga på när egenmäktigheten tog sin början bör också beaktas. Slutligen anges att även andra omständigheter kan ha betydelse i det enskilda fallet när det gäller att avgöra om brottet är att anse som grovt.⁹⁷

I NJA 1993 s. 128 stod mamman till barnen åtalad för egenmäktighet med barn då hon undanhållit barnen från kontakt med deras pappa. Barnens pappa hade fyra år tidigare tilldömts vårdnaden om barnen, men mamman hade undanhållit barnen från pappan då hon ansåg att det fanns en risk att barnen skulle utsättas för sexuella övergrepp av pappan. HD bedömde att handlandet utgjorde egenmäktighet av barn av normalgraden med hänsyn till att modern hade handlat utifrån vad hon ansåg vara barnens bästa.⁹⁸

I ett annat fall, NJA 1992 s. 566, dömdes en pappa för grov egenmäktighet med barn. Den tilltalade hade, efter att tidigare ha dömts för egenmäktighet med barn, fortsatt undanhålla barnet från vårdnadshavaren genom att inte vidta någon åtgärd för att återföra barnet till mamman. Bedömningen grundades på att barnet under lång tid hade tvingats vistas i främmande miljö hos okända människor.⁹⁹

I NJA 1995 s. 269 hade en pappa skiljt sitt barn, som ännu inte fyllt ett år, från mamman som var ensam vårdnadshavare. Barnet hade förts till ett annat land där det lämnats hos sin farmor, och sedan flyttats till pappans syster i ytterligare ett annat land. HD ansåg att omständigheterna att barnet ryckts upp

⁹⁷ Prop. 1982/83:165, s. 22 och 38 f.

⁹⁸ NJA 1993 s. 128.

⁹⁹ NJA 1992 s. 566.

från sin invanda miljö, förts till ett annat land där det levt avskuren från sina kontakter med det gamla hemmet, ytterligare en gång flyttats och på obestämd tid varit avskuren kontakt med båda sina föräldrar gjorde att brottet bedömdes som grovt.¹⁰⁰

2.7 Medhjälp

Fler personer kan vara delaktiga i bortförandet av ett barn. De allmänna reglerna om medverkan enligt 23 kap. 4 § BrB är naturligtvis tillämpliga på brottet egenmäktighet med barn.¹⁰¹ Den som inte kan betraktas som gärningsperson kan fällas till ansvar för medhjälp till egenmäktighet med barn enligt 23 kap. 4 § 2 st. BrB, om hens handlande i någon bemärkelse kan anses ha främjat gärningspersonens brottsliga gärning.¹⁰² Som nämnts i avsnitt 2.1 är egenmäktighet med barn ett perdurerande brott. Detta innebär att medhjälp till brottet är möjligt under hela den tidsperiod som brottet pågår, oavsett skede. Zila tar upp exemplet att gärningspersonen placerar barnet hos sina släktingar eller bekanta som, fullt medvetna om relevanta faktiska omständigheter, sköter om barnet. Personerna kommer då in i händelseförloppet efter det att brottet har fullbordats, men fortgår. Zila menar att det i dessa fall inte borde finnas några större svårigheter att motivera ansvar för medverkan till brottet.¹⁰³

2.8 Påföljd

För brottet egenmäktighet med barn av normalgraden är straffskalan böter eller fängelse upp till ett år.¹⁰⁴ Straffskalan för grovt brott är fängelse i lägst sex månader och högst fyra år.¹⁰⁵

¹⁰⁰ NJA 1995 s. 269.

¹⁰¹ För en utförlig redogörelse för reglerna om medverkan enligt 23 kap. 4 § BrB, se Asp och Ulväng (2013), s. 424-457.

¹⁰² Zila, 23 kap. 4 § BrB, JUNO, besökt 2020-04-13.

¹⁰³ Zila (2008), s. 249.

¹⁰⁴ 7 kap. 4 § 1 st. BrB.

¹⁰⁵ 7 kap. 4 § 3 st. BrB.

I brottsbalkens regler om straffmätning och påföljd finns det en presumtion mot användande av fängelse i 30 kap. 4 § 1 st. BrB. I bestämmelsens andra stycke framgår en omvänd presumtion för fängelse. Denna omvända presumtion innebär att fängelse i vissa fall ska väljas som huvudregel på grund av brottets straffvärde, brottslighetens art eller gärningspersonens återfall i brottslighet.¹⁰⁶ Enligt min vetskap saknas praxis från HD vad gäller frågan om huruvida grov egenmäktighet med barn ska anses vara av sådan art att det utgör ett skäl för den senare presumtionen. Inte heller har frågan behandlats i bestämmelsens förarbeten. Frågan har prövats av olika hovrätter, men praxisen spretar. Där en domstol har funnit att brottet är av sådan art att skälen för fängelse är mycket starka, har en annan funnit att brottet helt saknar artvärde.¹⁰⁷

2.9 Konkurrens

Brottet egenmäktighet med barn är subsidiärt i förhållande till brott mot frihet enligt 4 kap. BrB.¹⁰⁸ Om gärningen samtidigt utgör ett olaga frihetsberövande, eller i kvalificerade fall människorov, döms gärningspersonen alltså endast för frihetsbrottet.¹⁰⁹

Egenmäktighet med barn enligt bestämmelsens andra stycke (fall 4) är subsidiärt till både frihetsbrotten i 4 kap. BrB, och till främjande av flykt enligt 17 kap. 12 § BrB. Ansvar enligt 7 kap. 4 § 2 st. utdöms alltså i de fall där tvångsvården enligt LVU inte anses vara ett sådant frihetsberövande som avses i 17 kap. 12 § BrB, eller i de fall ansvar för främjande av flykt inte blir aktuellt eftersom brottet är ringa (jfr 17 kap. 12 § 3 st. BrB).¹¹⁰

¹⁰⁶ Borgeke och Heidenborg (2016), s. 31 f.

¹⁰⁷ Som exempel på avgöranden som hör till den första kategorin kan nämnas Hovrätten för Nedre Norrland B 1111-04, Svea hovrätt B 7927-12, Hovrätten över Skåne och Blekinge B 805-14, Göta hovrätt B 1581-15, Hovrätten för Nedre Norrland nr 610-14 samt Hovrätten för Övre Norrland B 57-16. Som exempel på avgöranden som hör till den andra kategorin kan nämnas Göta hovrätt B 1633-15, Hovrätten över Skåne och Blekinge B 3131-16, Hovrätten för Västra Sverige B 3442-17, Svea hovrätt B 7305-17 samt Hovrätten över Skåne och Blekinge B 2564-16.

¹⁰⁸ 7 kap. 4 § 1 st. BrB.

¹⁰⁹ Nilsson, 7 kap. 4 § BrB, JUNO, besökt 2020-03-10.

¹¹⁰ Ibid.; Zila (2008), s. 239.

Enligt dessa konkurrensklausuler ska det först prövas om något av brotten i 4 kap. BrB eller 17 kap. 12 § BrB är aktuella. Om så inte är fallet kan brottet egenmäktighet för barn bli tillämpligt. I förarbetena nämns att bestämmelsen om egenmäktighet med barn riktar sig mot obehöriga angrepp i vårdsnaden, men inte gärningar riktade mot barnet självt som innebär att barnet berövas frihet eller i annat fall försätts i tvångstillstånd eller nödläge. I sådana fall borde istället frihetsbrotten i 4 kap. BrB bli tillämpliga.¹¹¹ I samma förarbeten uttalar sig Lagrådet om att gärningspersonens motiv till handlingen är avgörande vid bedömningen av om brottet mot barn är att betrakta som frihetsberövande eller inte.¹¹²

2.10 Uppsåt

För att ett handlande ska medföra straffansvar krävs det enligt 1 kap. 2 § BrB att gärningen begåtts med uppsåt om inte annat framgår av den enskilda brottsbestämmelsen. För straffansvar vad gäller egenmäktighet med barn krävs uppsåt till de relevanta brottsrekvisiten i 7 kap. 4 § BrB.

En central princip för tillskrivande av skuld inom svensk straffrätt är den så kallade täckningsprincipen. Enligt principen krävs för straffrättsligt ansvar att gärningspersonens uppsåt omfattar de rekvisit som anges i straffbestämmelsen vid gärningstillfället.¹¹³

Vad som utgör uppsåt har inte definierats i lag, utan har istället utvecklats i rättspraxis och doktrin.¹¹⁴ Det anses, generellt sett, finnas tre typer av uppsåt i svensk rätt: *avsiktsuppsåt* (även kallat *direkt uppsåt*), *insiktsuppsåt* (även kallat *indirekt uppsåt*) och *likgiltighetsuppsåt*. Den sistnämnda typen

¹¹¹ Prop. 1962:10, Del B, s. 104.

¹¹² Prop. 1962:10, s. 419.

¹¹³ Asp och Ulväng (2013), s. 323.

¹¹⁴ Ulväng, 1 kap. 2 § BrB, JUNO, besökt 2020-04-14.

introducerades genom en dom från 2004¹¹⁵, och kan enligt Ulväng ses som en variant av det så kallade *eventuella uppsåtet*.¹¹⁶

Avsiktsuppsåt föreligger i situationer där gärningspersonen, utöver att ha kännedom om sakförhållandena, begår gärningen i syfte eller med avsikt att en följd ska inträffa. Rent kognitivt räcker det att gärningspersonen ser det som praktiskt möjligt att målet med handlandet uppnås. Vad som gör att gärningspersonen anses agera uppsåtligt är att hen agerar med avsikt att åstadkomma den effekt som straffbelagts i gärningsbeskrivningen.¹¹⁷

Insiktsuppsåt föreligger då gärningspersonen i gärningsögonblicket har en praktisk visshet om både att en följd kommer inträffa som en konsekvens av gärningen, och att de omständigheter som omger gärningen föreligger. Denna typ av uppsåt bygger på en bedömning av gärningspersonens kognitiva inställning (hens föreställning, uppfattade sannolikhet eller tro). Gärningspersonen är alltså praktiskt taget säker på både att följden kommer inträffa och att omständigheten är för handen, eller annorlunda uttryckt: hen hyser inte några egentliga tvivel om dem. Det sistnämnda utesluter inte att hen inte kunde föreställa sig möjligheten att hen kan ha fel.¹¹⁸

Likgiltighetsuppsåt betecknas som uppsåtets nedre gräns. För uppsåt krävs alltså inte nödvändigtvis att gärningspersonen avser att åstadkomma ett visst brottsligt resultat (avsiktsuppsåt) eller att hen har insett att en viss omständighet föreligger eller att en effekt kommer att inträda (insiktsuppsåt). Har gärningspersonen insett risken för effekten och har en inställning till denna som kan beskrivas som likgiltig föreligger också uppsåt i rättslig mening. Denna form av uppsåt är alltså uppdelad i två led, som båda ska vara uppfyllda för att likgiltighetsuppsåt ska anses föreligga. I det första ledet ska gärningspersonen vid gärningstillfället haft en insikt (åtminstone misstanke) om att det förelåg en risk för att en viss följd skulle inträffa, eller för att en

¹¹⁵ NJA 2004 s. 176, även kallat ”HIV-fallet”.

¹¹⁶ Ulväng, 1 kap. 2 § BrB, JUNO, besökt 2020-04-14.

¹¹⁷ Ibid.

¹¹⁸ Ibid.

viss omständighet förelåg. Vidare krävs det i det andra ledet att gärningspersonen förhållit sig likgiltig till att risken skulle realiseras vid gärningstillfället. Hen ska med andra ord inte ha sett följden eller omständigheten som ett skäl för att avstå från gärningen.¹¹⁹

Sammanfattningsvis är brottet egenmäktighet med barn ett uppsåtsbrott. Enligt täckningsprincipen krävs det att gärningspersonens uppsåt vid gärningstillfället omfattar de rekvisit som anges i straffbestämmelsen. I svensk rätt finns tre olika former av uppsåt. För att kunna fällas för ansvar måste gärningspersonen i varje fall uppfylla ett likgiltighetsuppsåt i förhållande till de för fallet aktuella brottsrekvisiten.

Enligt Zila borde det inte orsaka några problem att i rättspraxis fastställa gärningspersonens uppsåt till handlingsrekvisiten att hen *skiljer* (i fall 1, 2 och 4) eller *bemäktigar sig* (i fall 3) barnet. För straffansvar krävs det vidare, i fall 1, att gärningspersonen skiljer barnet *från dess vårdnadshavare*. Zila menar att en eventuell invändning om att gärningspersonen inte vetat att den som hen skiljt barnet från var dess vårdnadshavare kan lämnas utan avseende. En kan utgå från att varje barn under femton år har en eller flera vårdnadshavare, och att oavsett vem barnet skiljs från, skiljs det också från vårdnadshavaren. Zila anser vidare att i de fall barnet skulle skiljas från en annan person än dess vårdnadshavare torde frihetsbrotten i 4 kap. BrB bli tillämpliga.

Ett annat rekvisit som måste täckas av uppsåt, i samtliga fall, är att *barnet är under 15*, vilket i Zilas mening inte heller borde utgöra något större problem att uppfylla givet den kontext som brottet normalt begås i. Övriga rekvisit som måste täckas av uppsåt är att gärningspersonen handlat *obehörigen* (i fall 1, 3 och 4) eller *utan beaktansvärda skäl* (i fall 2). Att handlandet sker *obehörigen* innebär, som nämnts i avsnitt 2.1, att det sker utan vårdnadshavarens, eller den som vårdar enligt LVUs, samtycke. Zila

¹¹⁹ Ulväng, 1 kap. 2 § BrB, JUNO, besökt 2020-04-14.

anger att det vid rättstillämpningen kan tänkas bli ett bevisproblem om vad som egentligen sagts och inte sagts, om samtycke har förelegat eller inte.¹²⁰

2.11 Ansvarsfrihetsgrunder

De så kallade allmänna objektiva straffrihetsgrunderna regleras i 24 kap. BrB. Här räknas omständigheter upp som kan utesluta utkrävning av ansvar, trots att brottsrekvisiten är uppfyllda. I de studerade fallen har ansvarsfrihetsgrunderna nöd (24 kap. 4 § BrB) och samtycke (24 kap. 7 § BrB) behandlats, och är därför de grunder som kommer redogöras för i detta avsnitt.

2.11.1 Nöd

Nödsituation föreligger när fara hotar liv, hälsa, egendom eller något annat viktigt av rättsordningen skyddat intresse. En gärning som begås i nödsituation är inte rättsstridig om gärningen inte var oförsvarlig.¹²¹ En vanlig invändning i de undersökta fallen är att den tilltalade handlat i syfte att skydda barnet. HD har i NJA 1993 s. 128 uttalat sig om utrymmet för tillämpning av nödbestämmelsen. Fallet rörde ett barn om vilket pappan hade ensam vårdnad. Mamman till barnet, som stod åtalad för brottet, hade skiljt barnet från honom och uppgav att hon handlat i nöd eftersom hon var övertygad om att barnet utsattes för sexuella övergrepp från pappan. Dessa anklagelser hade behandlats i en tidigare vårdnadstvist som hade lett till att pappan tilldömts ensam vårdnad om barnet, och hade däri funnits sakna grund. HD fann att utrymmet för tillämpning av nödbestämmelsen på grund av den tilltalades egen riskbedömning måste anses vara mycket begränsat, i varje fall när de påstådda riskfaktorerna redan prövats av domstol i exempelvis ett vårdnadsmål. I en vårdnadstvist prövar domstolen vad som är bäst för barnet, och därmed beaktas även risken att barnet utsätts för övergrepp av någon av föräldrarna. Parterna ska rätta sig efter domen och det är inte möjligt för

¹²⁰ Zila (2008), s. 257 f.

¹²¹ 24 kap. 4 § BrB.

parterna att göra egna bedömningar om det inte framkommit nya omständigheter som inte prövats i vårdnadsmålet. Två justitieråd var skiljaktiga och uttalade att trots att anklagelserna lämnats utan avseende i vårdnadstvisten var förhållandena sådana att det inte kunde göras en motsvarande bedömning vid en straffrättslig prövning. De menade att regeln om straffrihet vid nöd var tillämpligt i det aktuella fallet.¹²²

Vad gäller gärningar som faller inom fall 2 menar Zila att det inte torde vara nödvändigt att åberopa nöd. Detta för att rekvisitet *beaktansvärda skäl* måste anses omfatta ett bredare spektrum av situationer än nöd. Exempelvis omfattas situationer där det finns risk att barnet utvecklas ogynnsamt till följd av den andra vårdnadshavarens missbruk.¹²³

2.11.2 Samtycke

För att samtycke ska få ansvarsbefriande verkan har det inom samtyckesläran uppställs ett antal kriterier baserade på bestämmelsens lagtext i 24 kap. 7 § BrB.¹²⁴ Bland annat krävs det att samtycket ska vara giltigt, vilket förutsätter att det lämnas av en behörig person (den som kan förfoga över det intresse som gärningen angriper). Vidare krävs att samtycket har lämnats frivilligt, med full insikt i de relevanta faktiska omständigheterna, senast vid gärningstillfället. Enligt Zila är det subjekt vars intresse bestämmelsen om egenmäktighet med barn skyddar i första hand den vårdnadshavare som har rätt att ha barnet hos sig. Det är alltså detta subjekt som förfogar över det intresse som brottsbestämmelsen avser att skydda, och därmed kan lämna ett giltigt samtycke till att barnet skiljs från hen. I fall 1, 3 och 4 krävs det att gärningspersonen har handlat *obehörigen*. Detta innebär att regeln om samtycke inte blir relevant i dessa fall, eftersom brottsrekvisiten då inte är uppfyllda. Har gärningspersonen fått samtycke kan handlandet inte anses ha skett *obehörigen*. I fall 2 krävs inte att handlingen sker *obehörigen*. Det

¹²² NJA 1993 s. 128.

¹²³ Zila (2008), s. 252; jfr. NJA 1983 s. 750.

¹²⁴ För en utförlig redogörelse för kriterierna för samtycke se Zila, 24 kap. 7 § BrB, JUNO, besökt 2020-04-15.

innebär att om den som har gemensam vårdnad om barnet skiljer barnet och haft samtycke till detta av den andra vårdnadshavaren blir bestämmelsen i 24 kap. 7 § BrB tillämplig.¹²⁵

2.12 Vad utgör egenmäktighet med barn enligt gällande rätt?

I denna del har jag för avsikt att kort sammanfatta vad som presenterats ovan i avsnittet och besvara underfrågeställningen ”Vad utgör egenmäktighet med barn enligt gällande rätt?”.

Brottet egenmäktighet med barn regleras i 7 kap. 4 § BrB. Bestämmelsens skyddsintresse är i första hand vårdnaden, men bestämmelsen är även i grunden motiverad av hänsynen till barnets bästa. Genom bestämmelsen straffbeläggs gärningar som utgör ingrepp i eller missbruk av vårdnad enligt reglerna i FB eller LVU. Ur bestämmelsen kan fyra olika fall utläsas. I bestämmelsens första stycke regleras vad jag valt att kalla fall 1, fall 2 och fall 3. Fall 4 regleras i bestämmelsens andra stycke.

Fall 1 omfattar den situation att gärningspersonen obehörigen skiljer ett barn under femton år från någon som har vårdnaden om barnet. Gärningspersonen kan i detta fall vara en person som inte har någon särskild relation med barnet, men kan även vara en förälder till barnet som inte har del i vårdnaden. Att obehörigen skilja ett barn från sin vårdnadshavare omfattar att barnet förs bort, men även de fall där barnet undanhålls.¹²⁶ *Fall 2* rör de situationer där gärningspersonen är en av barnets vårdnadshavare, och utan beaktansvärt skäl egenmäktigt skiljer barnet från den andra vårdnadshavaren. Som beaktansvärt skäl räknas inte exempelvis ogillande av den andras val av partner, olika syn på uppfostran, kosthållning och sovtider, samt oenighet om vilket ansvar barnet själv ska ha för sina personliga angelägenheter.¹²⁷ *Fall 3* reglerar det

¹²⁵ Zila (2008), s. 253 f.

¹²⁶ Avsnitt 2.1.

¹²⁷ Avsnitt 2.2.

fall då gärningspersonen fått vårdnaden om barnet genom domstolsbeslut, och verkställer beslutet utan att iaktta laga former för hur beslutet ska verkställas.¹²⁸ *Fall 4* omfattar den situation då gärningspersonen obehörigen skiljer barnet från någon som vårdar barnet med stöd av LVU. Gärningspersonen kan vara en förälder som har den rättsliga vårdnaden om barnet, men även en förälder som inte har den rättsliga vårdnaden om barnet, eller någon utomstående person.¹²⁹

Brottet egenmäktighet med barn kan bedömas som grovt. I lagtexten ges inga anvisningar om när brottet ska anses vara grovt, men i praxis och förarbeten har vissa riktlinjer utarbetats för bedömningen. Stor hänsyn bör tas till vilken inverkan bortförandet eller kvarhållandet haft på barnet, om det ryckts upp från sin invanda miljö och tvingats leva helt avskuret från sina kontakter med vårdnadshavaren. För brottet egenmäktighet med barn av normalgraden är straffskalan böter eller fängelse upp till ett år. Straffskalan för grovt brott är fängelse i lägst sex månader och högst fyra år. Det råder oklarhet om brottet ska anses vara av sådan art att det utgör ett skäl för en presumtion att som huvudregel döma till fängelse.

¹²⁸ Avsnitt 2.3.

¹²⁹ Avsnitt 2.4.

3 Konstruktioner av åtalade kvinnor och män

I denna del presenteras resultatet av diskursanalysen. Avsnittet inleds med en kort presentation av materialet och hur jag har förhållit mig till det under närläsningen. Därefter följer fyra underavsnitt i vilka jag redogör för de upptäckter av diskurser jag har gjort vid min läsning av materialet.

Det undersökta materialet består av domar från tingsrätter och hovrätter. Domarna består av domskälen och domslutet. I domskälen återges delar av berättelserna från de inblandade parterna, och informationen från dessa utsagor bedöms sedan vid domstolens bevisvärdering. Andersson beskriver detta som att domstolen fastslår fallets bakgrund i olika *narrativ*: ”Dessa narrativ formar och ordnar olika händelser i temporära och rumsmässiga sekvenser, och gör samtidigt anspråk på sanningen om vad som verkliga hände.”¹³⁰ Jag kommer nedan, precis som Andersson, hänvisa till dessa narrativ som *bakgrundsnarrativen*. I domarna behandlas även de rättsliga frågorna där domstolen gör en bedömning om de relevanta brottsrekvisiten är uppfyllda, om gärningspersonen haft uppsåt till rekvisiten och vilken påföljd som ska utdömas i det fall den påstådda gärningspersonen finnes skyldig till brottet. Andersson kallar denna del för *bedömningsnarrativ*, vilket även jag kommer kalla det.¹³¹

Det är genom domarna som jag har kunnat ta del av berättelser från den tilltalade, målsäganden och vittnen, samt den övriga bevisningen som lagts fram i målet. Sättet som dessa berättelser har återgetts har till stor del påverkats av vilka frågor som åklagare och försvarare har ställt. Dessa frågor har inte återgetts i de undersökta domarna. De bakgrundsnarrativ jag har undersökt kan därmed inte heller ses som de inblandade parternas egna, eftersom det är genom domstolens återgivning som jag kunnat ta del av dem.

¹³⁰ Andersson (2018), s. 215.

¹³¹ Ibid.

Domstolens återgivelse är inte en objektiv skildring av parternas utsagor, utan en diskursivt beroende framställning som konstruerar den påstådda gärningspersonens kön.

Totalt har 7 hovrättsdomar och 22 tingsrättsdomar analyserats avseende brottet egenmäktighet med barn.¹³² De undersökta fallen tar upp rättsliga frågor rörande samma brott, men som konstaterats i avsnitt 2 finns det fyra olika typfall som faller under brottet egenmäktighet med barn. De typfall som förekommit i målen har varit de som jag valt att benämna fall 1, 2 och 4. Brottet egenmäktighet med barn är nära sammankopplat med den civilrättsliga regleringen om vårdnad och umgänge med barn. I de undersökta domarna har parterna i många fall tvistat om vårdnad och umgänge under eller innan det att den påstådda gärningen begåtts.

Fokus för min analys har legat på hur kön konstrueras i domstolens beskrivningar av de tilltalade. Exempelen är hämtade från olika delar av domarna, såväl bedömningsnarrativet som bakgrunds-narrativet.

I följande fyra underavsnitt presenteras resultatet från diskursanalysen. Jag har delat in resultaten i fyra olika huvuddiskurser¹³³, vari vilka diskurserna om de tilltalade männen respektive kvinnorna jämförs med varandra löpande. Huvuddiskurserna berör gärningspersonens rationalitet, hens relation till barnet eller barnen, hens aktörskap och hens relation till (den andra) vårdnadshavaren. Diskurserna har identifierats under läsningen av materialet där jag vid en första läsning plockat ut beskrivningar av gärningspersonen, och vid en andra läsning av materialet identifierat återkommande mönster i beskrivningarna. Vid redogörelsen för de olika exemplen har jag valt att utelämna namn och detaljer jag bedömt vara olämpliga att nämna med hänsyn till etiska överväganden.

¹³² Samtliga domar är hämtade från 2019, med undantag för två tingsrättsdomar som meddelades 2018, urvalsprocessen har redogjorts för i avsnitt 1.5.1.

¹³³ De återkommande mönster jag har identifierat i framställningarna.

Avsnittet avslutas med att jag besvarar frågeställningarna om hur tilltalade män och kvinnor konstrueras i rättstillämpningen gällande brottet egenmäktighet med barn samt hur resultatet av diskursanalysen kan förstås utifrån Butlers teorier om kön och genus.

3.1 Den tilltalades rationalitet

Vid läsningen av materialet har jag identifierat bland annat en diskurs där de tilltalade männen konstrueras ha en inneboende rationalitet, men i vissa situationer handla känslostyrkt och impulsivt. Det känslostyrda handlandet beskrivs vara situationsbundet, och ställt i kontrast mot ett annars rationellt agerande. Kvinnorna konstrueras å sin sida som subjekt med en inneboende irrationalitet. Deras handlande framställs styras av känslor, övertygelser som beskrivs som extrema, naiva eller rentav galna verklighetsuppfattningar, ofta ståendes i strid med vad myndigheter anser är det bästa för barnet. Männens irrationalitet framställs alltså i materialet som handlingsbunden, medan kvinnorna tilldelas en irrationell personlighetstyp istället för ett irrationellt handlande.

3.1.1 Män konstrueras som rationella

Diskursen om mannens inneboende rationalitet kommer till uttryck i ett fall där den tilltalade beskrivs ha blivit ledsen för att barnet och barnets mamma skulle flytta till en annan stad.¹³⁴ I tingsrättens uppsåtsbedömning anges:

Tingsrätten har förståelse för [den tilltalades] något impulsiva agerande i den uppkomna situationen. Hade [den tilltalade] haft uppsåt att varaktigt föra bort [barnet] hade han knappast valt att åka till [den andra vårdnadshavarens] släkt i [land].¹³⁵

¹³⁴ Eksjö tingsrätt B 265-19, s. 2.

¹³⁵ Ibid., s. 5.

Tingsrätten utgår således i uppsåtsbedömningen från att den tilltalade i grunden agerar rationellt, men att han i den uppkomna situationen agerat impulsivt. Den tilltalade bedöms inte ha haft uppsåt till rekvisitet *skilja* då hans agerande inte överensstämmer med hur en rationell förövare, enligt tingsrätten, skulle ha agerat. Det är i sammanhanget intressant att observera att domstolens bedömning är till fördel för den tilltalade mannen, vilket går emot den statistik som presenterades i början av uppsatsen.¹³⁶ Eftersom han förväntas agera rationellt som förövare, och i detta fall inte gjort det, frias han från åtalet.

Ett annat exempel på diskursen om den i grunden rationella mannen är en tingsrättsdom där den tilltalade mannen hade tagit med sig barnen utomlands, till ett land som han och barnen var medborgare i. Den tilltalade beskrivs sedan ha åkt med barnet till ytterligare ett annat land, och där blivit gripen.¹³⁷ Resonemanget om den rationellt handlande gärningsmannen återkommer även här i bakgrundsnarrativet: ”Hade han velat föra bort barnen hade han aldrig lämnat [landet de var medborgare i]. Han visste ju att han var anmäld.”¹³⁸ Resonemanget bygger på ett antagande om att utgångspunkten för mannen är att agera rationellt, precis som i det föregående exemplet. Det irrationella handlandet ska tala för att han inte haft uppsåt till att begå brottet.

I ett annat mål beskrivs den tilltalade i bakgrundsnarrativet bestrida påståendet om att han slagit ett av barnen på följande vis: ”Om han hade slagit [barnet] skulle han inte ha tagit en bild på skadan.”¹³⁹ Även detta exempel synliggör antagandet om att män i grunden är rationella.

Ytterligare ett exempel på diskursen om den i grunden rationella mannen framkommer i ett mål där den åtalade mannens irrationella handlande beskrivs som situationsbundet i bakgrundsnarrativet. I domen kan läsas: ”Han

¹³⁶ Se avsnitt 1.1.

¹³⁷ Lunds tingsrätt B 5098-18, s. 16.

¹³⁸ Ibid., s. 11.

¹³⁹ Södertörns tingsrätt B 15903-16, s. 11.

kände en oro för att förlora [sitt barn].”¹⁴⁰ och ”På grund av rädslan handlade han irrationellt.”¹⁴¹. Den tilltalade mannens irrationella handlande konstrueras genom beskrivningarna som närmast ett undantagstillstånd. Han beskrivs agera irrationellt *på grund av* att han upplevt rädsla i situationen, vilket förmedlar bilden av att han *vanligtvis* handlar rationellt.

Ett sista exempel är från ett mål där en man stod åtalad för medhjälp till egenmäktighet med barn. Mannen beskrivs ha främjat ett skiljande av barnet från dess vårdnadshavare genom att ha gett ekonomisk hjälp till en kvinna som stod åtalad för egenmäktighet med barn.¹⁴² I bedömningsnarrativet skriver domstolen:

Av utredningen och [den tilltalades] egna uppgifter framgår att han hyst varma känslor för [kvinnan]. Det framstår ändå som anmärkningsvärt att [den tilltalade] efter en relativt kort bekantskap och utan närmare frågor har hjälpt [kvinnan] ekonomiskt.¹⁴³

Den tilltalade beskrivs ha begått den åtalade gärningen (att hjälpa kvinnan ekonomiskt) på grund av att han *hyst varma känslor* för henne. Han beskrivs ha gjort detta *efter en relativt kort bekantskap* och *utan närmare frågor*. För domstolen framstår detta handlande, styrt av varma känslor för kvinnan, som *anmärkningsvärt*. Det anmärkningsvärda synes ligga i mannens beskrivna ogenomtänkta handlande, som styrts av hans känslor för kvinnan. Formuleringen synliggör en förväntan på den tilltalade mannen att inte agera impulsivt och känslostyrt.

3.1.2 Kvinnor konstrueras som irrationella

I kontrast till diskursen om den tilltalade mannens situationsbundna irrationella handlande framställs de tilltalade kvinnorna *inneha* en irrationalitet. Irrationaliteten kan ta sig uttryck som icke-situationsbundet

¹⁴⁰ Helsingborgs tingsrätt B 6140-18, s. 7.

¹⁴¹ Ibid., s. 7.

¹⁴² Stockholms tingsrätt B 15729-18, s. 7.

¹⁴³ Ibid., s. 30.

känslostyrt handlande, extrema övertygelser, naiva eller rentav galna verklighetsuppfattningar, ibland i strid med vad myndigheter anser är det bästa för barnet. I motsats till resonemangen i målen med tilltalade män, framställer domstolen inte någon förväntan på ett rationellt handlande från kvinnans sida.

I ett första exempel har den tilltalade kvinnans barn rymt från ett HVB-hem. I tingsrättens bedömning anges att den tilltalade motiverat valet att inte meddela socialtjänsten om var barnet befann sig på följande vis: ”hon bedömde att [barnet] kunde skada sig om hon berättade var [barnet] fanns”.¹⁴⁴ Vidare beskrivs den tilltalade som någon som under lång tid inte velat samarbeta med myndigheterna vid behandlingen av barnet:

[Barnet]behövde traumabehandling, men [den tilltalade] tackade nej och ville inte samverka med skolan. Socialtjänsten erbjöd stöd i olika former, men [den tilltalade] tackade nej eller ja, men medverkade inte. Det gick inte att få till någon förändring i hemmet. [Barnet] har varit aktuell flera gånger hos socialtjänsten. Första gången när [barnet] var fem år och sade sig ha blivit slagen. När [barnet] var sju år blev [hen] omedelbart omhändertagen. [Barnet] berättade att [hen] blivit slagen, även för socialsekreterare. Omhändertagandet upphörde för att [den tilltalade] sade att hon skulle ta emot stöd. Hon träffade dock inte behandlare som hon skulle.¹⁴⁵

I målet ställs kvinnans och myndighetens uppfattningar om vad som är bäst för barnet mot varandra. Barnet var omhändertaget av myndigheter eftersom en domstol sedan tidigare gjort bedömningen att det är bättre för barnet att bo på HVB-hemmet än hos den tilltalade. Jag hävdar inte att allt beteende som inte är i linje med myndigheters utredningar och beslut automatiskt är att betrakta som irrationellt. Sett från domstolens perspektiv i detta sammanhang vill jag dock hävda att det framställs som irrationellt av kvinnan att inte samarbeta med myndigheten då hennes uttalade syfte är att skydda barnet.

¹⁴⁴ Alingsås tingsrätt B 1537-19, s. 4.

¹⁴⁵ Ibid., s. 3.

Kvinnans uppfattning, att hon skyddar barnet genom att inte berätta för myndigheterna var det befinner sig, konstrueras i detta sammanhang som irrationellt då det står i strid med myndighetens bedömning.¹⁴⁶

Ett annat exempel på diskursen om den irrationella kvinnan är ett mål där den tilltalades barns undernärdhet i bakgrundsnarrativet beskrivs bero på den tilltalades ”extrema” kostövertygelser:

Anledningen var att [den tilltalade] hade fortsatt amma [barnet] för länge samtidigt som bröstmjölken inte innehöll så mycket näring, eftersom hon själv var extremvegan. [...] Utöver amningen hade [barnet] bara fått frukt att äta.¹⁴⁷

I detta fall kommer den inneboende irrationaliteten till uttryck genom att den tilltalade beskrivs *vara* en extremvegan, vilket framställs ha utgjort den enda orsaken till barnets undernärdhet. Först och främst framställs hon vara avvikande från normen genom att beskrivas som *extrem*. Kvinnan beskrivs inte inse den uppenbara konsekvensen, undernärdhet, som extremveganismen orsakat. Extremveganismen kan här ställas mot en föreställd förnuftig kosthållning som inte orsakar undernärdhet. Genom att kvinnan beskrivs *vara* extremvegan konstrueras irrationaliteten utgöra en del av hennes person, snarare än att vara något avgränsat till hennes handlande. Hade hon istället beskrivits *äta* en extremvegansk kost, skulle irrationaliteten ha konstruerats som kopplad till hennes handlande. Detta kan ställas i kontrast till diskursen om den tilltalade mannens situationsbundna irrationella *handlande*, frikopplat från honom som person.

Ytterligare ett exempel på diskursen om den irrationella kvinnan återfinns i ett mål där en kvinna, som inledningsvis delat vårdnaden om barnet med pappan till barnet, blivit vräkt från sin lägenhet. I domskälen beskrivs hon i

¹⁴⁶ Utgångspunkten för situationer som faller inom fall 4 är att barnet har det bättre hos myndigheten än hos föräldern. Det är därför det är straffbart att skilja barnet från myndigheten som vårdar det. Straffbestämmelsen om egenmäktighet med barn är i grunden motiverad av hänsynen till barnets bästa, jfr. avsnitt 2.5.

¹⁴⁷ Lunds tingsrätt B 3494-17, s. 8.

samband med detta inte ha sett något problem med att barnet fortsätter bo växelvis hos henne trots att hon saknar bostad.¹⁴⁸ Hon förlorar sedan vårdnaden om barnet under tiden hon håller barnet skiljt från pappan.¹⁴⁹ Tingsrätten anger i sin bedömning av åtalet:

Hon har, på frågor om hur [barnets] skolgång skulle lösas, sagt att hon tänkte att socialen skulle hjälpa henne så att [barnet] skulle kunna gå i skolan i [annan stad än den vårdnadshavaren bor i].¹⁵⁰

Tingsrätten fortsätter:

Hon har inte lämnat någon förklaring till hur hon trodde att socialtjänsten skulle kunna lösa frågan om [barnets] skolgång på begäran av en förälder utan del i vårdnaden.¹⁵¹

Domstolen pekar på den tilltalades avsaknad av en, enligt domstolen, realistisk handlingsplan om hur hon skulle få möjlighet att med hjälp av socialtjänsten påverka barnets skolgång utan att ha del i vårdnaden. Den tilltalade beskrivs som närmast naiv, och blir i det närmaste fördummad av domstolen i den senast citerade meningen. Till skillnad från fallen i föregående avsnitt där männens irrationella handlande framställs som ett undantagstillstånd¹⁵² finns i detta fall ingen förväntan på att den tilltalade kvinnan i grunden ska resonera rationellt. Förväntan synliggörs genom att domstolen inte ifrågasätter kvinnans irrationella resonemang om barnets skolgång. Istället tas detta för givet.

Ett annat exempel på hur den tilltalade kvinnan omnämns på ett fördummande sätt i tingsrätten är ett fall där hon står åtalad för att ha begått egenmäktighet med barn genom att föra sina barn utomlands. När tingsrätten redogör för hennes inställning skriver den:

¹⁴⁸ Skaraborgs tingsrätt B 2990-18, s. 5.

¹⁴⁹ Ibid., s. 6.

¹⁵⁰ Ibid., s. 7.

¹⁵¹ Ibid., s. 7.

¹⁵² Se Lunds tingsrätt B 5098-18 och Södertörns tingsrätt B 15903-16.

[Hon] har, *som hon får förstås*, [min kursivering] gjort gällande att [pappan] samtyckt till att barnen reste med henne till [land] och att han också samtyckte till att de kvarstannade där med henne under hela den tid som barnen vistades i [land].¹⁵³

I min mening framstår det som att domstolen redan vid beskrivningen av den tilltalades utsaga tagit ställning till den. Genom att betona att hon, *förstås*, får göra gällande att pappan samtyckt till resan och kvarstannandet görs en indirekt markering av att hennes uppfattning inte stämmer överens med en logiskt grundad verklighetsuppfattning. Därigenom konstrueras den tilltalade som irrationell.

I ett annat fall stod en kvinna åtalad för att ha skiljt barnen från den andra vårdnadshavaren. I målet beskrivs den tilltalade ha agerat som hon gjort i tron om att barnen utsattes för sexuella övergrepp av deras pappa. Domstolen hänvisar till en tidigare utförd vårdnadsutredning:

Det framgår att det är utredarnas uppfattning att [den tilltalade] inte vill att barnen ska ha kontakt med sin pappa och att hon påverkar dem. Det konstateras vidare att hon anser att [pappan] utsatt barnen för sexuella övergrepp trots att det enligt utredarna inte finns något stöd för det påståendet. Utredarnas slutsats är att de är tveksamma till om [den tilltalade] är lämplig som vårdnadshavare för sina barn.¹⁵⁴

Den tilltalade beskrivs påverka barnen, och inte ha fog för sin uppfattning om att de utsätts för sexuella övergrepp. Hon bedöms lida av en allvarlig psykisk störning, under vilken hon även anses ha begått gärningen, samt att hon är i behov av rättspsykiatrisk vård.

Ett bärande skäl för slutsatsen var, som tingsrätten uppfattat det, att [den tilltalade] led – och lider – av vanföreställningen att hennes barn hade blivit utsatta för

¹⁵³ Solna tingsrätt B 10153-18, s. 7.

¹⁵⁴ Västmanlands tingsrätt B 5938-18, s. 16.

övergrepp och att vanföreställningssyndromet var att betrakta som en allvarlig psykisk störning.¹⁵⁵

Den tilltalades rädsla för, och övertygelse om, att barnen utsatts för övergrepp hos pappan kan jämföras med exemplet i avsnitt 3.1.1 där den tilltalade mannen beskrivs ha agerat känslostyrt på grund av en rädsla för att förlora sitt barn.¹⁵⁶ I fallet ifrågasätter inte domstolen den tilltalades rädsla, utan uttrycker istället en förståelse för den irrationella reaktionen och agerandet. I det aktuella fallet patologiseras och ifrågasätts kvinnans irrationalitet genom att hon beskrivs lida av vanföreställningen att hennes barn blivit utsatta för övergrepp.¹⁵⁷

Jag vill i sammanhanget understryka att min avsikt inte är att ifrågasätta om domstolen haft fog för sin bedömning att den tilltalade lidit av en allvarlig psykisk störning. Syftet med studien är, som tidigare nämnts, inte att avgöra huruvida uppgifterna i domarna är sanna eller falska, eller om domstolen dömt i enlighet med gällande rätt. Jag undersöker hur domstolens beskrivningar bidrar till att konstruera narrativet kring män och kvinnor som påstådda gärningspersoner. I domen konstrueras den tilltalade kvinnan vara irrationell genom att hon inte ändrar sin uppfattning när omständigheterna talar mot att det är som hon tror.

Ett annat liknande exempel är en dom där en kvinna stod åtalad för att ha skiljt sina två barn från deras pappa, som hon delade vårdnaden om barnen med. Kvinnan beskrivs ha motiverat sitt handlande med att skydda barnen från deras pappa, som hon har misstänkt hade uppvisat ett sexuellt beteende gentemot barnen.¹⁵⁸ Domstolen kommer i bedömningsnarrativet fram till att någon nödsituation inte förelegat.

¹⁵⁵ Västmanlands tingsrätt B 5938-18, s. 26.

¹⁵⁶ Eksjö tingsrätt B 265-19.

¹⁵⁷ Intressant att nämna i sammanhanget är Yourstones forskning som visar på att det är vanligare att kvinnor döms till rättspsykiatrisk vård än fängelse, och att rättspsykiatriker och domare är mer benägna att bedöma kvinnor som allvarligt psykiskt sjuka än män, se Yourstone (2008), s. 24 och 29.

¹⁵⁸ Kalmar tingsrätt B1395-18, s. 10 f.

Det framgår emellertid inte av utredningen att barnen hos [pappan] och i [skolan] skulle ha varit utsatta för en sådan fara som nämns i lagbestämmelsen om nöd. [Den tilltalade] synes dock ha varit fast övertygad om detta. Det kan emellertid i princip inte godtas att den förlorande parten i ett mål om vårdnad eller barns boende gör en egen riskbedömning och med åberopande av nöd handlar i strid mot domstolens avgörande.¹⁵⁹

Vid bedömningen av brottets straffvärde beskriver domstolen:

Emellertid beaktar tingsrätten som förmildrande omständigheter att brottet föranletts av stark mänsklig medkänsla och att [den tilltalade] - trots att någon nödsituation inte förelegat - ändå på goda grunder, som hon själv trodde, hade uppfattningen att så var förhållandet (se 29 kap 3 § 1 st 4 och 5 p brottsbalken).¹⁶⁰

Kvinnans irrationalitet, att hålla fast vid övertygelsen om att barnen varit utsatta för fara när inga omständigheter har visat på det, förklaras av domstolen vara styrd av en känsla som beskrivs i positiva ordalag – *en stark mänsklig medkänsla*. Kvinnan konstrueras som en aktör med stark empati, vars förmåga att bilda sig en uppfattning om verkligheten inte helt når upp till den förmåga domstolen har. Domstolen förstår utifrån utredningen att det inte finns några goda grunder att ha en sådan uppfattning, men antar en närmast förlåtande inställning till kvinnans uppfattning som beskrivs vila på goda grunder *utifrån vad hon har trott*.

3.2 Den tilltalades relation till barnet/barnen

En annan diskurs som jag har identifierat vid läsningen av materialet berör gärningspersonens relation till barnet/barnen. I fallen med tilltalade män förekommer ofta beskrivningar av den tilltalade som kan relateras till föreställningar om vad en god fader är. Beskrivningarna ställs antingen i

¹⁵⁹ Kalmar tingsrätt B1395-18, s. 12.

¹⁶⁰ Ibid., s. 13.

kontrast till, eller i överensstämmelse med, denna föreställning. Den goda fadern framställs vara närvarande i barnets liv, utgöra en trygghet känslomässigt och ekonomiskt för barnet, ha goda intentioner med sitt handlande och agera ansvarsfullt genom att sätta barnets intresse, hälsa och utveckling före sina egna intressen. Vad gäller de tilltalade kvinnorna förutsätts de agera utifrån en vilja att beskydda barnet, antingen från barnets andra förälder eller den myndighet som vårdar barnet enligt LVU-beslut. Medan de tilltalade männen beskrivs i relation till en föreställning om att vara en god fader, och kan överensstämma med eller ställas i kontrast till denna utifrån sitt handlande, förutsätts kvinnorna vara beskyddande *i sig själva*. Kvinnornas motiv, att beskydda, ifrågasätts inte av domstolen, och relateras först till deras agerande i de fall agerandet avviker från det som en beskyddande moder föreställs ha. Hon framställs inneha rollen som mamma från början, medan hans roll som pappa måste legitimeras genom att relatera hans handlande till föreställningar om en god fader. När mannen kan *uppvisa beteenden* som överensstämmer med eller kontrasteras mot föreställningen om den goda fadern, och därmed *bli en pappa är* kvinnan redan, i kraft av sitt kön, en beskyddande moder. Hon slutar vara det först när hon uppvisar ett avvikande beteende.

Jag har även identifierat exempel på hur diskursen om den tilltalades rationalitet överlappar diskursen om den tilltalades relation till barnet/barnen. *Den beskyddande modern* företar ofta irrationella, känslostyrda handlingar, medan den goda faderns handlingar ofta framställs som rationella.

3.2.1 Män konstrueras utifrån föreställningen om den goda fadern

I ett fall förekommer två skilda beskrivningar av den tilltalade mannen i bakgrundsnarrarivet, som båda kan relateras till föreställningar om en bra, respektive dålig pappa.

Barnen har berättat att de blev slagna i [land], att de fick för lite mat och att de inte fick gå i skolan. De har berättat att [den tilltalade] använde olika föremål slå [sic!] dem med, bland annat en pinne och skor. Barnen är rädda för sin pappa än idag.¹⁶¹

Enligt en annan beskrivning konstrueras mannen ha varit en ansvarsfull och omsorgsfull pappa genom att sörja för barnens skolgång och ha uppmuntrat dem att ha kontakt med sin mamma:

Under tiden barnen befann sig i [land] försökte han få dem att gå i skolan, men [ett barn] sa att [hen] är svensk och inte vill gå i skola i [land]. Han ordnade därför så att en lärare kom och undervisade barnen hemma fem dagar i veckan. Han sa åt barnen att höra av sig till sin mamma men de ville inte eftersom de inte tyckte inte om henne.¹⁶²

En vän till den tilltalade beskrivs ha uttryckt att "[Den tilltalade] är en duktig pappa. Han ordnade så att en lärare kom hem och undervisade barnen."¹⁶³ En annan vän till den tilltalade beskrivs ha återgett att "[Den tilltalade] var mån om att barnen skulle få utbildning och det var därför han överlämnade barnen till "[den andra vårdnadshavaren]."¹⁶⁴

I detta fall förekommer två skilda diskurser om den tilltalade. Å ena sidan beskrivs han i detta fall ha varit våldsam mot barnen, och inte sörjt för barnens utveckling och hälsa genom att låta dem gå i skolan och ge dem ordentligt med mat vilket kan ställas i motsatsförhållande till föreställningen om en god fader. Å andra sidan beskrivs den tilltalade ha varit en god fader genom att förse dem med privat undervisning i hemmet när de inte velat gå till skolan, och genom att överlämna barnen till mamman då han varit mån om deras utbildning. Beskrivningen av mannen i sin roll som pappa knyts till hans handlande. På så sätt avgör handlingarna huruvida han är en bra eller dålig pappa.

¹⁶¹ Södertörns tingsrätt B 15903-16, s. 8.

¹⁶² Ibid., s. 10.

¹⁶³ Ibid., s. 13.

¹⁶⁴ Ibid., s. 14.

Ett ytterligare exempel på diskursen om hur tilltalade män relateras till föreställningar om den goda fadern ges i ett fall där pappan till barnet påstås ha tagit barnet med sig utomlands utan den andra vårdnadshavarens samtycke. Han påstås ha gjort detta för att ”kunna få vara en pappa i lugn och ro.”¹⁶⁵. Den tilltalade beskrivs ha ansträngt sig för att försörja sig och barnet utomlands, och ha spenderat den mesta av sin lediga tid med barnet och försökt lära hen nya språk.¹⁶⁶ Vidare beskrivs han ha hört av sig till den andra vårdnadshavaren för att hans egen pappa ”bett honom ställa allt till rätta”¹⁶⁷, och för att barnet talade om sin mamma mer och mer. Den tilltalade beskrivs även ha förstått att hans handlande var fel och att han ångrar sig.¹⁶⁸ Vid bedömningen om brottet ska rubriceras som grovt beaktar tingsrätten att barnet förts till ett land präglad av väpnade konflikter.¹⁶⁹

Även i detta fall är motstridiga diskurser närvarande. Han beskrivs, å ena sidan, haft intentionen att få utöva rollen som pappa i lugn och ro, varit en närvarande pappa, och sört för barnets utveckling genom att lära barnet språk. Vidare beskrivs han sätta barnets intresse före sitt eget genom att låta det återförenas med sin mamma när barnet gett uttryck för att vilja detta. Å andra sidan beskrivs den tilltalade av domstolen ha fört barnet till ett land präglad av väpnade konflikter, vilket jag menar kan ställas i kontrast till föreställningen om den ansvarsfulla, goda fadern. Återigen ställs mannens roll som pappa i relation till hans agerande, han *är inte i sig själv* varken en bra eller dålig pappa. Han kan genom sina handlingar bli antingen en bättre eller sämre pappa beroende på vilket ansvar han tar för barnet.

Ett exempel på ett resonemang som ställs i kontrast till föreställningen om den goda fadern förekommer i ett fall där den tilltalade påstås ha tagit sitt för tidigt födda barn från mamman och sjukhuset strax efter förlossningen och

¹⁶⁵ Helsingborgs tingsrätt B 6140-18, s. 7.

¹⁶⁶ Ibid., s. 8.

¹⁶⁷ Ibid.

¹⁶⁸ Ibid.

¹⁶⁹ Ibid., s. 28.

riskerat barnets hälsa. Den tilltalade beskrivs inte ha känt till att barnet var för tidigt fött. Domstolen anger vid bedömningen av brottets svårighetsgrad: ”[den tilltalades] agerande kan inte bedömas som annat än hänsynslöst och själviskt.”¹⁷⁰ På samma vis som i fallen ovan är det mannens *agerande* som bedöms som hänsynslöst och själviskt, inte han som *person*.

I ett annat mål förekommer beskrivningar av den tilltalade i bakgrundsberättelsen som kan ställas i kontrast till föreställningen om den goda fadern. Den tilltalade beskrivs ha varit frånvarande från barnen då han rest mycket. Vidare beskrivs han inte ha tagit ansvar för barnen, utan istället ha lämnat åt den andra vårdnadshavaren att sköta om barnen ensam, med hänvisning till att han inte kunde språket.¹⁷¹ Ett av barnen hade skolplikt under tiden det var skilt från den andra vårdnadshavaren under utlandsvistelsen med pappan. Den tilltalade beskrivs ange:

Han hade ingen tanke på att [barnet] hade skolplikt eller att [barnet] behövde tillstånd för att vara ledig från skolan. Det är alltid [den andra vårdnadshavaren] som ordnat med skolan.¹⁷²

Vid bedömningen av skuldfrågan konstaterar domstolen:

[Den andra vårdnadshavaren] har också varit tydlig med att hon aldrig skulle tillåta en sådan resa under skoltid, vilket är en ansvarsfull förälders inställning. [Barnet] har skolplikt och [hen] hade inte beviljats ledighet från skolan. Trots detta höll [den tilltalade] kvar [barnet] utomlands i drygt sju veckor under skoltid.¹⁷³

Genom det sista citatet relaterar domstolen den tilltalades agerande till den andra vårdnadshavarens inställning till barnets skolgång, vilken beskrivs överensstämma med en ansvarsfull förälders. Den tilltalades agerande framställs härigenom indirekt som ansvarslost, i kontrast mot föreställningen

¹⁷⁰ Södertörns tingsrätt B 11624-19, s. 26.

¹⁷¹ Lunds tingsrätt B 5098-18, s. 5 och 8.

¹⁷² Ibid., s. 10.

¹⁷³ Ibid., s. 17.

om den goda fadern. Mannen *blir* här en dålig pappa eftersom hans beteende avviker från den föreställda goda faderns, som värderar barnets intresse och utveckling högre än sina egna intressen.

Ett exempel på ett resonemang kring en tilltalad man som relateras till föreställningen om en god fader förekommer i ett annat tingsrättsmål:

[Den tilltalade] tycker om sitt jobb. [Den tilltalade] tänker på [sitt barns] framtid.¹⁷⁴

I bakgrundsnarrativet i samma mål beskrivs även att barnet tyr sig till honom när det är ledset.¹⁷⁵ Den tilltalade beskrivs i detta fall utgöra en känslomässig trygghet för barnet, och även agera ansvarsfullt genom att sörja för barnets framtid. Detta exempel skiljer sig åt från de tidigare då det är mannens inställning till barnet och sitt arbete, och hans roll som en känslomässig trygghet för barnet, snarare än hans handlande som relateras till föreställningen om den goda fadern.

I ett sista exempel beskrivs en tilltalad man i kontrast till föreställningen om den goda fadern. I målet hade hans barn omhändertagits med stöd av LVU. Tingsrätten beskriver förvaltningsrättens dom i bakgrundsnarrativet:

Domen hade sin grund i att det enligt förvaltningsrätten var sannolikt att [den tilltalade] hade visat sådana brister avseende känslomässig tillgänglighet, förutsägbarhet och trygghet för [barnet] att [barnet] inte hade fått sitt behov av omsorg tillgodosett. Förvaltningsrätten bedömde att det fanns en påtaglig risk för att [barnets] utveckling och hälsa skadades.¹⁷⁶

Återigen är det mannens agerande, eller uppförande, som kontrasteras mot föreställningen om den goda fadern. Den tilltalade beskrivs inte *vara* en pappa

¹⁷⁴ Eksjö tingsrätt B 265-19, s. 4.

¹⁷⁵ Ibid., s. 2.

¹⁷⁶ Kristianstads tingsrätt B 2351-19, s. 6.

som inte uppfyller barnets behov av omsorg, utan ha *uppvisat* brister i sin roll som pappa.

3.2.2 Kvinnor konstrueras som en beskyddande moder

Beträffande de tilltalade kvinnorna förekommer ofta beskrivningar där de uppges ha begått den åtalade gärningen i syfte att skydda eller hjälpa barnet. Handlandet beskrivs i dessa fall styras av en vilja att ta hand om barnet och säkra dess välmående och intresse. Den tilltalade kvinnan konstrueras utifrån huruvida hon är en beskyddande moder eller inte. *Den beskyddande modern* är med andra ord den måttstock som kvinnorna bedöms och beskrivs utefter. Till skillnad från de tilltalade männen i deras roll till barnet/barnen konstrueras kvinnan *i sig* vara en beskyddande moder. När mannen kan *uppvisa beteenden* som stämmer överens med eller kontrasteras mot föreställningen om den goda fadern, och därmed *bli* en bra eller dålig pappa *är* kvinnan redan från början en beskyddande moder. Hon slutar vara detta först när hon uppvisar ett beteende som avviker från den beskyddande moderns.

I ett mål beskriver domstolen att en kvinna vars barn har flytt från ett HVB-hem handlat utifrån en vilja att skydda barnet. Hon beskrivs inte ha uppgett för myndigheterna var barnet befann sig då hon varit rädd för att barnet skulle skada sig själv om hon berättade¹⁷⁷: ”[Barnet] hotade att [hen] skulle göra något med sig själv om [hen] blev lämnad tillbaka.”¹⁷⁸ I detta fall relateras inte beskrivningen till någon föreställning om huruvida detta exempelvis är en ansvarsfull förälders inställning eller inte, som i exemplet med den tilltalade mannen som inte beaktat barnets skolplikt.¹⁷⁹ Istället framstår det som en självklarhet att kvinnan i sin roll som mamma haft som motiv att skydda barnet.

¹⁷⁷ Alingsås tingsrätt B 1537-19, s. 4.

¹⁷⁸ Ibid., s. 4.

¹⁷⁹ Se Lunds tingsrätt B 5098-18 i avsnitt 3.2.1.

Ett annat exempel på hur diskursen om den beskyddande modern tar sig i uttryck går att finna i bakgrundsnarrativet i ett fall där den tilltalade efter umgänge med barnet inte återlämnat det till barnets pappa, som hade ensam vårdnad. Detta eftersom barnet vägrat återvända till pappan: ”enligt [den tilltalade] vägrade [barnet] att återvända till [pappan]. Hon ansåg då att hon inte kunde lämna [barnet] till [pappan].”¹⁸⁰.

Den tilltalade dömdes för egenmäktighet med barn, men en domare var skiljaktig i målet. Den skiljaktiga domaren anger följande i sina domskäl:

När det gäller att se rent konkret på vad som hade kunnat krävas av [den tilltalade] för att följa vårdnadsdomen och beslutet om verkställighet anser jag inte att det hade kunnat krävas av henne att lämna [barnet] till fadern när [barnet] var i det tillstånd hon beskrev – gråtande, skrikande och i stort sett okontaktbar. Precis som [den tilltalades sambo] uppgett skulle det strida mot vanlig ”medmänsklighet” att göra så.¹⁸¹

Den skiljaktiga domaren belyser kvinnans perspektiv, och menar att något annat agerande hade stridit mot *vanlig medmänsklighet*. Någon explicit beskrivning av hennes roll som mamma görs inte, men den skiljaktiga domarens förståelse för kvinnans agerande utgår från hennes roll som den beskyddande modern genom att beskriva det som medmänskligt, empatiskt.

I samma mål förekommer resonemang om den tilltalade där hennes beteende inte överensstämmer med rollen som den beskyddande modern. Under tiden som barnet hölls skiljt från vårdnadshavaren meddelade tingsrätten ett interimistiskt beslut i en vårdnadstvist som pågått sedan tidigare. Beslutet innebar att barnet inte skulle ha något umgänge med den tilltalade alls.

Som skäl för beslutet anförde tingsrätten att [den tilltalade] satte sin egen person och sitt eget intresse före

¹⁸⁰ Skellefteå tingsrätt B 115-19, s. 3.

¹⁸¹ Ibid., Bilaga 1, s. 1.

[barnets] behov som individ och barn att det för närvarande inte kunde anses förenligt med [barnets] bästa att hon skulle ha något umgänge med [barnet].¹⁸²

Enligt denna beskrivning konstrueras den tilltalade istället drivs av själviska intressen, snarare än en vilja att ta hand om barnet. Domstolen bedömer därför att kvinnans *agerande*, att sätta sitt eget intresse före barnets, inte är förenligt med hennes roll som mamma, och att hon därför inte heller ska ha något umgänge med barnet. I detta exempel finns tydliga likheter med sättet som de tilltalade männen konstrueras. Kvinnans *beteende* är avvikande i förhållande till rollen som den beskyddande moder, det är därför inte förenligt med barnets bästa att hon har umgänge med barnet. Genom att kvinnan beskrivs uppvisa ett beteende som avviker från den beskyddande moderns *blir* hon en dålig mamma, en *onaturlig* kvinna. Härigenom stärks diskursen om att kvinnan till naturen är en moder med syfte att skydda sitt barn.

Ytterligare ett exempel på diskursen om kvinnans inneboende identitet som den beskyddande modern återfinns i bakgrundsberättelsen i en annan dom. Den tilltalade beskrivs inte ha kunnat lämna tillbaka barnet till dess vårdnadshavare, efter umgänge med den tilltalade, på grund av barnets vilja och rädsla: "[Barnet] var sedan tydlig med att [hen] inte ville till [vårdnadshavaren] på grund av rädsla att avskärmats från sin mamma"¹⁸³. I hovrättens bedömningsberättelse anges:

[Den tilltalade] har gett uttryck för att [barnet] inte ville tillbaka till sin pappa. Det har emellertid inte framkommit att [barnet] hade nått en sådan mognad att [barnets] vilja innebar att [den tilltalade] inte var skyldig att verka för att [pappan] kunde återförenas med [barnet].¹⁸⁴

Domstolen konstaterar härmed att den tilltalade borde ha insett att barnet inte var moget nog för att hon skulle ha låtit sig styras av hens vilja. Istället skulle hon ha vidtagit åtgärder för att återföreana pappan och barnet. Detta ger uttryck

¹⁸² Skellefteå tingsrätt B 115-19, s. 3.

¹⁸³ Solna tingsrätt B 7087-18, s. 6.

¹⁸⁴ Svea hovrätt B 8094-19, s. 2.

för en syn på kvinnans agerande som irrationellt, genom att ett förståndigt agerande hade varit att låta barnet vara med pappan. På så vis överlappar diskursen om den irrationella kvinnan och den beskyddande modern också varandra. Det finns drag av irrationalitet i rollen som den beskyddande modern.

I ett annat mål ges exempel på en tilltalad som framställs ha motiverat sitt handlande i syfte att skydda barnet. Den tilltalade var mamma till barnet, och stod åtalad för att ha skiljt barnet från dess pappa som var ensam vårdnadshavare.¹⁸⁵

Den [datum] stod hon inte längre ut med att [barnet] hade blåmärken. [Barnet] var ledsen och sade att [hen] hatade sitt liv. Hon hade hoppats att socialtjänsten skulle hjälpa [barnet] [...] Hon bar med sig detta, att det var hennes ansvar att skydda [barnet]. När hon inte fick någon hjälp från socialtjänsten blev hon frustrerad. Hon ville att [barnet] skulle få skydd och komma bort från platsen där [hen] utsattes för övergrepp.¹⁸⁶

I målet framställs den tilltalade ha upplevt frustration över att inte ha fått någon hjälp av myndigheterna, och beskrivs ha skiljt barnet från vårdnadshavaren för att skydda det då hon upplevt att detta var hennes ansvar. Återigen tilldelas kvinnan en given identitet, med särskilda ansvar, som den beskyddande modern.

I ett sista fall framställs en tilltalad kvinna ha rest tillbaka med barnet till det land där barnet vuxit upp.¹⁸⁷ Domstolen skriver vid bedömningen av skuldfrågan: ”[Den tilltalade] har uppgett att hon var av åsikten att det bästa för [barnet] var att åka tillbaka till [land] och att [barnet] också upprepat gav uttryck för att detta var [hens] önskemål.”¹⁸⁸ Domstolen hade sannolikt ifrågasatt den tilltalades motiv om det inte stämde väl överens med hennes

¹⁸⁵ Stockholms tingsrätt B 15729-18, s. 6.

¹⁸⁶ Ibid., s. 11.

¹⁸⁷ Lunds tingsrätt B 3494-17, s. 10.

¹⁸⁸ Ibid., s. 16.

roll som beskyddade moder. Genom att inte göra detta förutsätts den tilltalade agera utifrån denna roll.

3.3 Den tilltalades aktörskap

En annan diskurs som förekommit i materialet berör beskrivningar om gärningspersonens aktörskap, hur diskursivt oberoende hen antas vara. De tilltalade männen konstrueras som självständiga. Självständigheten tar sig uttryck i form av framställningar av att vara handlingskraftig, beräknande och att handla efter egen vilja och eget intresse. De åtalade kvinnorna beskrivs å sin sida vara osjälvständiga. De framställs handla anpassat efter sin omgivning, ofta styrda av en vilja eller plikt att ta hand om familjemedlemmar. Det förekommer även beskrivningar av hennes utsatthet på grund av omständigheter i hennes livssituation, eller på grund av hot eller våld från den andra föräldern till barnet.

I materialet förekommer det även exempel på hur diskurserna *den beskyddande modern* och *den osjälvständiga kvinnan*, respektive *den goda fadern* och *den självständiga mannen* överlappar varandra. De exempel som tagits upp i tidigare avsnitt om diskursen om den beskyddande modern¹⁸⁹ och den goda fadern¹⁹⁰ utgör även de exempel på huvuddiskursen om gärningspersonens aktörskap. Medan en god fader är handlingskraftig och ser till att barnet går i skola och försörjer familjen, är den beskyddande modern en osjälvständig kvinna som styrs av en vilja eller plikt att ta hand om familjemedlemmar.

Jag har även identifierat en motdiskurs till den om den osjälvständiga kvinnan. I motdiskursen beskrivs de tilltalade kvinnorna istället vara manipulativa och beräknande. De beskrivs ha en dold agenda med sitt agerande, och som någon som utnyttjar barnets andra förälder.

¹⁸⁹ Jfr. avsnitt 3.2.

¹⁹⁰ Jfr. avsnitt 3.1.

3.3.1 Män konstrueras som självständiga

Ett exempel som tydligt illustrerar kontrasten mellan den självständiga mannen och den osjälvständiga kvinnan är ett mål där en man och en kvinna stod åtalade för att obehörigen ha skiljt sitt barn från den som vårdade hen enligt LVU¹⁹¹. Mannen som står åtalad framställs som ett handlingskraftigt subjekt, med hög agens. Personalen på behandlingshemmet beskrivs främst ha haft kontakt med den tilltalade mannen gällande frågor om barnet.¹⁹² Vidare beskrivs i domen ett möte de båda tilltalade haft med socialtjänsten angående barnets fortsatta vård. Den tilltalade mannen beskrivs ha blivit införstådd med beslutets innebörd och uppvisat en aggressiv reaktion på detta:

Poliserna noterades av [den tilltalade mannen] när han kom in i rummet och han gick även in och tittade i det angränsade rummet där de andra två poliserna satt. [Den tilltalade mannen] blev omedelbart upprörd och sa fula ord till [någon i personalen], [hens] chef och poliserna. Föräldrarna förstod direkt att de inte skulle få behålla [barnet] när de såg poliserna, denna uppfattning förstärktes också av [den tilltalade mannens] reaktion.¹⁹³

De båda tilltalade beskrivs direkt vid mötet ha förstått att barnets vård skulle fortsätta, baserat på en beskrivning av den tilltalade mannens beteende och reaktion.

[Den tilltalade mannen] reagerade med ilska och sa något i stil med ”mötet är slut”. [Den tilltalade kvinnan] var mer tyst och tillbakadragen och reagerade inte lika häftigt som [den tilltalade mannen]. Det var uppenbart att föräldrarna förstod innebörden av beslutet.¹⁹⁴

Den tilltalade kvinnan framställs ha förhållit sig passiv under mötet, och det framstår vid direkta beskrivningar av hennes agerande som osäkert huruvida hon blivit införstådd med, och ifrågasatt, beslutet:

¹⁹¹ I avsnitt 2 benämnt som fall 4.

¹⁹² Nacka tingsrätt B 5538-18, s. 13 f.

¹⁹³ Ibid., s. 14.

¹⁹⁴ Ibid.

Det blev i princip omedelbart uppenbart för i vart fall [den tilltalade mannen] vad som skulle hända. Socialtjänsten meddelade muntligen sitt beslut och frågade var [barnet] fanns. Möjligen ifrågasatte även [den tilltalade kvinnan] beslutet.¹⁹⁵

Den tilltalade kvinnan beskrivs i citaten utifrån den tilltalade mannen, och tillskrivs inte någon egen agens. Det räcker med att den tilltalade mannen uppvisat en reaktion på beslutet för att det ska framstå som *uppenbart* att båda tilltalade har förstått innebörden av beslutet. Efter mötet beskrivs den tilltalade mannen ha kontaktat den tilltalade kvinnans släkting för att den tilltalade kvinnan och barnet skulle kunna åka dit.¹⁹⁶ Någon direkt utredning av specifikt den tilltalade kvinnans uppsåt görs inte:

Sammantaget anser tingsrätten att det är utrett att [den tilltalade mannen] och [den tilltalade kvinnan] förstått att de inte har haft rätt att avvika med [barnet] efter mötet. Eftersom de trots det beslutade att [den tilltalade kvinnan] och [barnet] skulle åka till hennes [släkting] har de haft uppsåt att obehörigen skilja [barnet] från de som vårdade [hen] enligt LVU.¹⁹⁷

I ett annat mål beskrivs en tilltalad man ha fått kontakt och inlett ett förhållande med ett barn boende i ett annat land över en spelchatt. I bakgrundsberättelsen beskrivs att barnet berättat om sina problem hemma och att den tilltalade och barnet bestämt att barnet skulle komma till den tilltalades hem i Sverige. ”[den tilltalade] gjorde flygbokningen. [Den tilltalade] hämtade [barnet] i [land] eftersom [barnet] inte kunde flyga själv på grund av sin ålder.”¹⁹⁸

Den tilltalade beskrivs här som handlingskraftig genom att planera och genomföra resan tillsammans barnet, då barnet inte kunnat göra detta på egen

¹⁹⁵ Nacka tingsrätt B 5538-18, s. 14.

¹⁹⁶ Ibid., s. 15.

¹⁹⁷ Ibid., s. 16.

¹⁹⁸ Göteborgs tingsrätt B 5363-19, s. 6.

hand. Handlandet beskrivs inte vara drivet av varken någon pliktkänsla gentemot omgivningen eller på grund av att mannen befunnit sig i en utsatt situation, vilket är fallet för de tilltalade kvinnorna. Istället beskrivs den tilltalade mannen i målet ha blivit *uppspelt* när datumet för resan närmade sig,¹⁹⁹ vilket tyder på att det varit i linje med hans vilja och intresse.

Ett annat mål ger exempel på diskursen om den handlingskraftiga mannen. Den tilltalade beskrivs ha planerat en resa med barnen och deras mamma utan hennes vetskap.

Det var [den tilltalade] som köpte biljetterna till [land]. Hon kände inte till att han planerat att de skulle åka till [land] förrän två eller tre dagar före avresan. När hon vägrade åka hotade [den tilltalade] henne och hennes släktingar till livet. Efter att ha blivit hotad gick hon till slut med på att åka. [Den tilltalade] sa att de skulle vara i [land] i en månad. Innan de åkte till [land] ändrade [den tilltalade] så att barnbidraget kom till honom i stället för till henne. Han hyrde även ut deras gemensamma lägenhet. [Den tilltalade] hade även sagt till om att barnen inte längre skulle behöva skolskjuts. Hon hade inte vetskap om något av detta.²⁰⁰

I detta exempel konstrueras den tilltalade som beräknande. Han beskrivs ha planerat resan utan resten av familjens vetskap och handlandet framställs vara drivet av ett eget (ekonomiskt) intresse. Han beskrivs inte ha handlat efter en påverkan från sin omgivning, tvärtom beskrivs den tilltalade ha utsatt barnens mamma för hot när hon inte velat åka. Härigenom framställs den tilltalade mannen som en självständig aktör.

En avvikande beskrivning av en tilltalad man ges exempel på i ett fall där den tilltalade tidigare hade dömts till fängelse för egenmäktighet med barn, grovt brott. Han beskrivs ha fört barnet utomlands där han lämnat det hos familjemedlemmar. I det aktuella målet stod mannen återigen åtalad för

¹⁹⁹ Göteborgs tingsrätt B 5363-19, s. 8.

²⁰⁰ Södertörns tingsrätt B 15903-16, s. 6.

egenmäktighet med barn, men i detta fall för att han efter den första domen inte vidtagit tillräckliga åtgärder för att återföra barnet till vårdnadshavaren.²⁰¹ I målet beskrivs den tilltalades bristande agens på följande vis i bakgrundsberättelsen:

På grund av hot mot sig har han också vistats i isolering. Han har försökt [sic!] kontakta sin familj och har varit villig att hjälpa till med att få hem [barnet]. Han har försökt ringa till sin bror, men har inte fått något svar. Han har flera gånger fått avslag då han begärt att få ringa från anstalten. Ingen har besökt honom och ingen har kontaktat honom. Han har inte haft någon kontakt med [barnet] sedan domen. [...] Anledningen till att han inte agerat tidigare är att han mått psykiskt och fysiskt dåligt under anstaltstiden, att han inte fått svar när han ringt sin bror, samt att han flera gånger inte beviljats telefonsamtal. Han skulle ha varit villig att hjälpa till om han hade tillfrågats, men visste inte hur han skulle göra.²⁰²

Den tilltalades bristande agens hänförs i beskrivningarna till yttre omständigheter: att han inte vetat hur han skulle göra för att hjälpa till, att han inte beviljats telefonsamtal och inte fått svar av familjemedlemmarna de gånger han försökt ringa. Den tilltalade beskrivs även ha befunnit sig i en utsatt situation: han har mått psykiskt och fysiskt dåligt under tiden i fängelset, ingen har besökt eller kontaktat honom och han beskrivs ha haft hot mot sig och därför fått vistas i isolering. Både tingsrätten och hovrätten kommer till slutsatsen att den tilltalades åtgärder inte varit tillräckliga.²⁰³ Hovrätten anger:

Sammanfattningsvis anser hovrätten att [den tilltalade] haft både tillfälle och möjlighet att undanröja hindret för att [barnet] ska kunna återförenas med [vårdnadshavaren]. De åtgärder som [den tilltalade] vidtagit under den tid som omfattas av hovrättens prövning har dock inte varit tillräckliga. Omständigheterna föranleder också att det kan krävas av [den tilltalade] att han undanröjer hindret

²⁰¹ Gävle tingsrätt B 848-19, s. 4.

²⁰² Ibid., s. 5 f.

²⁰³ Ibid., s. 6; Hovrätten för Nedre Norrland B 875-19, s. 6.

för ett återförande av [barnet]. [...] Hovrätten anser det uppenbart att [den tilltalades] underlåtenhet haft till syfte att varaktigt skilja [barnet] från sin vårdnadshavare.²⁰⁴

Domstolen anser inte att de yttre omständigheterna i målet har hämmat mannens agens i den mån att kravet på hans undanröjande av hindret kan frångås. Istället beskrivs mannen ha *underlåtit* att agera när han haft möjlighet, och skyldighet, till detta. Domstolen ser det som *uppenbart* att hans underlåtenhet haft till syfte att skilja barnet från sin vårdnadshavare. Härigenom förstärks diskursen om den självständiga mannen, som trots de beskrivna omständigheterna tillskrivs ansvar för att ha underlåtit att handla. Paralleller kan här dras till exemplet i avsnitt 3.1.1²⁰⁵ där den tilltalade inte bedömdes ha haft uppsåt då hans agerande inte överensstämde med vad en rationell förövare i så fall hade gjort. I det aktuella målet utgår domstolen från att det är *uppenbart* att den tilltalade haft till syfte att skilja barnet från sin vårdnadshavare eftersom detta är vad en rationell och beräknande förövare hade gjort i situationen – underlåtit att agera och skylt på yttre omständigheter. Det är i domstolens ögon uteslutet att mannens utsatthet hämmat hans agens, således utgår domstolen från en i grunden diskursivt oberoende man.

3.3.2 Kvinnor konstrueras som osjälvständiga

Vad gäller de åtalade kvinnorna beskrivs de istället vara osjälvständiga, och handla anpassat efter sin omgivning, ofta styrda av en vilja eller plikt att ta hand om familjemedlemmar.

I ett mål beskrivs en kvinna vars barn hade flytt från ett HVB-hem ha vetat att barnet befann sig hos hennes släktingar. Den tilltalade stod åtalad för att inte ha agerat för att återföra barnet med den som vårdade barnet med stöd av LVU.²⁰⁶ Hon beskrivs ha meddelat myndigheterna att hon vetat var barnet

²⁰⁴ Hovrätten för Nedre Norrland B 875-19, s. 6.

²⁰⁵ Eksjö tingsrätt B 265-19.

²⁰⁶ Alingsås tingsrätt B 1537-19, Bilaga 1, s. 1.

befann sig, men att hon inte uppgett var, för att släktingarna velat vara anonyma.

Hon besökte [barnet] efter några dagar och sade till [hen] att [hen] bröt mot reglerna. Sen kom [barnet] hem till henne. Hon träffade socialtjänsten under tiden och berättade att släktingarna ville vara anonyma. Därför berättade hon inte var [barnet] var.²⁰⁷

Den tilltalade beskrivs i målet ha underlåtit att agera för att återföreina barnet med den som vårdade det med stöd av LVU i syfte att visa omsorg för sina släktingar. I denna beskrivning finns kopplingar till diskursen om den omsorgsfulla och beskyddande modern: en empatisk kvinna som visar omsorg för barnet och sina släktingar.

I ett annat fall beskrivs en tilltalad kvinna som hade rest utomlands med barnet ha behövt göra detta för att åka till hennes pappa som blivit sjuk. ”Syftet med/orsaken till aktuell resa (som blev relativt akut) var att hennes far [NN] blivit sjuk och att hon därför ville/behövde besöka fadern/familjen i [land].”²⁰⁸ Även i detta exempel beskrivs den tilltalade ha agerat utifrån en vilja eller behov av att visa omsorg för familjemedlemmar, och på så sätt agerat beroende av sin omgivning.

Ett liknande exempel är ett annat mål där den tilltalade beskrivs ha rest tillbaka med barnet till det land där barnet vuxit upp, för att hon behövt träffa sin mormor som blivit svårt sjuk.²⁰⁹

Ett ytterligare exempel på hur den osjälvständiga kvinnan konstrueras går att finna i bakgrundsnarrativet till ett mål där den tilltalade kvinnan, tillsammans med barnet, beskrivs ha blivit utkastad i samband med hennes och den andra förälderns separation.

²⁰⁷ Alingsås tingsrätt B 1537-19, s. 2.

²⁰⁸ Borås tingsrätt B 922-19, s. 4.

²⁰⁹ Lunds tingsrätt B 3494-17, s. 10.

[Den tilltalade] har uppgett att [den andra föräldern] i samband med separationen kastade ut henne och [barnet] och uppmanade dem att lämna Sverige. Hon har vidare uppgett att hon därmed stod utan arbete, bostad och pengar och således inte hade något annat val än att resa till [land].²¹⁰

I detta fall beskrivs den tilltalade ha begått den åtalade gärningen på grund av att hon befunnit sig i en utsatt situation, snarare än att ha varit en självständig aktör.

Exempel på motdiskursen om den manipulativa, och handlingskraftiga, kvinnan finns i ett par domar.

I ett mål där barnet upptäckts vara undernärt beskrivs att det först på sjukhuset gått upp för pappan till barnet hur illa det var med barnet för att den tilltalade tidigare lyckats övertyga honom om att allt var bra när han känt en oro.²¹¹ Vidare beskrivs den tilltalade ha kontrollerat honom i deras förhållande och att hennes påståenden om att han utsatt henne för våld är en efterhandskonstruktion.²¹² Pappan beskrivs även ange att när den tilltalade hade accepterat att han tog mer ansvar för barnet var det ”ett spel och att [hon] hela tiden planerade att åka tillbaka till [land] med [barnet].”²¹³

Ett annat exempel på motdiskursen den manipulativa kvinnan, är ett mål där både en man och kvinna, som är gifta med varandra, står åtalade för att obehörigen ha skiljt kvinnans barn från den som vårdade hen enligt LVU. De tilltalade beskrivs tillsammans ha fört barnet utomlands.²¹⁴ I målet anges att den åtalade mannen beskrivit sig som drivande i kontakten med myndigheter och genomförandet av resan utomlands. Domstolen ställer sig dock skeptisk till den beskrivningen:

²¹⁰ Borås tingsrätt B 922-19, s. 5.

²¹¹ Lunds tingsrätt B 3494-17, s. 8.

²¹² Ibid., s. 10.

²¹³ Ibid., s. 8.

²¹⁴ Skellefteå tingsrätt B 388-18, s. 7.

[Den åtalade mannen] har själv berättat vid huvudförhandlingen att det var han som i telefonsamtalet den 16 mars 2018 uppmanade [den åtalade kvinnan] att ta med sig [barnet] till honom i [stad]. Han har också beskrivit sig själv som den som var drivande. Tingsrätten värderar dock dessa uppgifter med försiktighet. P.g.a. sin relation med [den åtalade kvinnan] kan han nämligen ha ett starkt intresse av att för hennes skull framhäva sin egen roll i bortförandet.²¹⁵

Istället beskrivs den tilltalade kvinnan ha *låtit* den åtalade mannen sköta kontakterna, på grund av rädsla för att bli missförstådd: ”[Den tilltalade kvinnan] lät sin make sköta dessa telefonkontakter. Hon har berättat att det berodde på att hon var rädd att socialnämndens personal skulle missuppfatta henne.”²¹⁶ Kvinnans passivitet framställs istället som ett medvetet taktiskt drag, att inte tillskrivas något ansvar genom att betona mannens roll som aktiv, och *låta* honom sköta kontakten.

En avslutande reflektion är att kvinnor i denna diskurs ses som antingen osjälvständiga aktörer genom att framställas som passiva offer för sin utsatthet, eller som självständiga aktörer genom att agera manipulativt.

3.4 Den tilltalades relation till (den andra) vårdnadshavaren

I många av de studerade fallen beskrivs den tilltalade mannen motivera sitt handlande som ett sätt att utöva makt gentemot den andra vårdnadshavaren. Skiljandet av barnet används som ett medel för att utöva påtryckningar eller bestraffa den andra föräldern. Antingen för att få ut en ekonomisk fördel eller få återuppta samlevnad eller närhet med den andra föräldern. Handlandet beskrivs ofta föregås av, eller ske i samband med, hot eller fysiskt våld. Det förekommer alltså resonemang kring de tilltalade männen där de beskrivs ha maktutövande gentemot den andra föräldern som motiv till handlandet, och

²¹⁵ Skellefteå tingsrätt B 388-18, s. 11.

²¹⁶ Ibid., s. 10.

även beskrivningar av dem som aggressiva gentemot den andra föräldern. Aggressiviteten härleds till mannens beteende, snarare än hans person. De åtalade kvinnorna beskrivs å sin sida inte sällan som istället ha befunnit sig i, och ha agerat utifrån, en upplevd utsatthet i förhållande till barnets andra förälder. Utsattheten tar sig uttryck som att vara offer för hot, påtryckningar, fysiskt våld eller genom att försättas i en ekonomiskt utsatt situation.

Återigen förekommer exempel på hur diskurserna överlappar varandra där den maktutövande mannen också framställs som självständig och aktiv²¹⁷, medan den utsatta kvinnan konstrueras som passiv²¹⁸.

3.4.1 Männens konstrueras ha maktutövande som motiv

Ett exempel på diskursen om mannen med maktutövandet som motiv förekommer i ett fall där den påstådda gärningen beskrivs ha föregåtts av ett samtal om att den andra föräldern velat skilja sig från den tilltalade, och flytta till sin moster i en annan stad med barnet.²¹⁹ Domstolen anger i domskälen: ”Även om [den tilltalade] tagit [barnet] till [land] har detta skett under bara ett par dagar. Anledningen har varit att [barnets mamma] sagt att hon skulle ta barnet och bosätta sig förhållandevis långt ifrån [stad].”²²⁰ Domstolen anger här att orsaken till handlandet varit att förhindra barnets mamma från att flytta från den tilltalade med barnet, vilket kan ses som en typ av maktutövande.

I ett annat mål beskrivs den tilltalade i bakgrundsberättelsen tidigare ha utsatt barnets mamma för psykisk och fysisk misshandel under tiden hon var gravid med barnet och att hon fick bo i skyddat boende genom kvinnojouren när de separerade. Den tilltalade beskrivs i bakgrundsberättelsen tidigare ha hotat barnets mamma med att föra bort barnet till ett annat land. Han beskrivs ha

²¹⁷ Jfr. avsnitt 3.3.1.

²¹⁸ Jfr. avsnitt 3.3.2.

²¹⁹ Eksjö tingsrätt B 265-19, s. 3.

²²⁰ Ibid., s. 5.

planerat en resa med barnet till ett land, och därifrån tagit med sig barnet till ytterligare ett annat land.²²¹ Ett halvår efter att barnet skiljts från vårdnadshavaren ”ringde [den tilltalade] till [henne] och sa att [barnet] inte kommer att lämna [land] förens [sic!] [barnet] är vuxen och att det var upp till henne att komma till [land] för att träffa [barnet].”²²².

I exemplet framställs mannen ha uppvisat ett aggressivt *beteende*, inte *vara* aggressiv, vilket kan ses som en förskönande konstruktion. Aggressiviteten härleds med andra ord till mannens beteende, snarare än hans person. Vidare framställs mannen ha använt barnet som ett ”lockbete” för att få henne att resa till dem utomlands. Härigenom framställs han ha motiverat sitt handlande som ett sätt att utöva makt gentemot den andra vårdnadshavaren.

Ett annat exempel på motivet att utöva makt gentemot den andra föräldern förekommer i ett fall där den tilltalade i bakgrundsberättelsen beskrivs, av både sig själv och barnens mamma, som svartsjuk.²²³ Barnens mamma, som den tilltalade sedan tidigare skiljts från, beskrivs ha velat flytta med deras gemensamma barn till en stad där hennes vuxna barn bodde, och där hon hade större chans att få jobb. Den tilltalade beskrivs ha motsatt sig detta då hennes tidigare exman också bodde i denna stad. Den tilltalade beskrivs ha hotat med att ta barnen från henne om hon flyttade.²²⁴ I bedömningsberättelsen beskriver domstolen situationen på följande vis:

Av utredningen framgår att det fanns en konflikt mellan [den tilltalade] och [barnens mamma] med anledning av hennes önskan att flytta till [stad]. [Barnens mamma] har förklarat att hon var trött på att [den tilltalade] ville bestämma över henne samtidigt som hon ensam fick ta hand om deras barn.²²⁵

²²¹ Helsingborgs tingsrätt B 6140-18, s. 5 f.

²²² Ibid., s. 6.

²²³ Lunds tingsrätt B 5098-18, s. 7 f.

²²⁴ Ibid., s. 5 f.

²²⁵ Ibid., s. 18.

Den tilltalade beskrivs ha tagit med sig barnen till ett annat land och därifrån kontaktat barnens mamma och bett henne att komma dit.²²⁶ I bakgrundsnarrativet anges att föräldrarna inte var skilda enligt det landets lag dit den tilltalade hade fört barnen.²²⁷ Domstolen anger i bedömningsnarrativet: ”Han har mer eller mindre vidgått att syftet med att ta barnen till [land] var att förmå [barnens mamma] att resa dit för att få hjälp att övertyga henne att de på nytt skulle leva tillsammans.”²²⁸

I detta exempel beskrivs skiljandet av barnen från mamman ha använts som ett medel för den tilltalade att utöva påtryckningar mot barnens mamma. Detta för att förmå henne att återuppta samlevnad med den tilltalade. Handlandet beskrivs ha föregåtts av hot från den tilltalade om att skilja barnen från henne om hon flyttade.

I ett annat mål beskrivs i bakgrundsnarrativet att den tilltalade planerat en resa tillsammans med barnens mamma och barnen utan hennes vetskap. När hon vägrade att åka beskrivs han ha hotat henne och hennes släktingar till livet.²²⁹ När barnens mamma inledde en vårdnadsprocess i landet där barnen och den tilltalade befann sig beskrivs han ha hotat henne ”genom att säga att han skulle döda henne och kasta henne i fängelse.”²³⁰ Den tilltalade beskrivs ha vägrat låta barnen lämna landet, men sedan meddelat att ”om [hon] överlät viss mark i [land] till honom så skulle han gå med på att lämna barnen till henne.”²³¹

Även i detta exempel förekommer resonemang om att den tilltalade haft som motiv till handlandet att utöva makt genom påtryckningar mot den andra föräldern. Detta för att få ut en ekonomisk fördel. Handlandet beskrivs även ha skett i samband med hot riktade mot den andra föräldern och hennes släktingar.

²²⁶ Lunds tingsrätt B 5098-18, s. 7.

²²⁷ Ibid., s. 5.

²²⁸ Ibid., s. 18.

²²⁹ Södertörns tingsrätt B 15903-16, s. 6.

²³⁰ Ibid., s. 8.

²³¹ Ibid.

I ett sista fall beskrivs den tilltalade ha besökt barnets mamma och barnet på sjukhus precis efter förlossningen. I bakgrundsnarrativet anges: ”Hon och [den tilltalade] pratade om huruvida de skulle bli tillsammans igen eller inte. Hon ville inte bli tillsammans igen, vilket han inte tyckte var bra.”²³² ”Han var arg, förvånad och snopen efter deras samtal.”²³³ Därefter beskrivs den tilltalade ha tagit barnet och åkt iväg med det till sin moster.²³⁴ Den tilltalade beskrivs ha agerat som han gjort för att göra barnets mamma orolig.

Det stämmer att han tänkte att [hon] inte skulle få se barnet på två timmar; han var besviken över att [hon] inte hade ringt honom när barnet skulle födas. Han sa även till [henne] att hon inte skulle få träffa barnet. Det var för att hon hade sagt att han inte skulle få träffa barnet. Han förstår nu att hon sa att han inte fick träffa barnet om han var narkotikapåverkad. Det kan stämma att han ville göra henne orolig, han vet inte varför.²³⁵

I detta exempel beskrivs den tilltalades och barnets mammas samtal ha legat till grund för den tilltalades handlande. I min mening beskrivs den tilltalade ha använt skiljandet av barnet som ett medel för att bestraffa eller hämnas på barnets mamma, som inte velat bli tillsammans med honom igen och inte ringt när barnet skulle födas. Även om det i detta fall inte förekommer några direkta uttalande påtryckningar från den tilltalades sida gentemot barnets mamma, tycker jag mig kunna utläsa en beskrivning av den tilltalades motiv att utöva makt gentemot den andra vårdnadshavaren. Detta eftersom han beskrivs ha velat göra henne orolig genom sitt handlande.

3.4.2 Kvinnor konstrueras som utsatta

I vissa av de studerade fallen med tilltalade kvinnor är diskursen om den utsatta kvinnan närvarande. De åtalade kvinnorna beskrivs som exempelvis utsatta för hot eller våld från den andra föräldern till barnet. Diskursen om

²³² Södertörns tingsrätt B 11624-19, s. 22.

²³³ Ibid., s. 23.

²³⁴ Ibid., s. 24.

²³⁵ Ibid., s. 23.

den utsatta kvinnan är nära sammankopplad med diskursen om den osjälvständiga kvinnan. Precis som i avsnitt 3.3.2 ses kvinnorna antingen som osjälvständiga aktörer genom att framställas som passiva offer för utsatthet, eller som självständiga aktörer genom att agera manipulativt. I exemplen nedan synliggörs detta genom domstolens bevisvärdering – i de fall utsattheten bedöms vara en efterhandskonstruktion framställs den tilltalade kvinnan istället vara manipulativ och självständig.

Ett exempel på denna diskurs framkommer i ett mål där en tilltalade kvinna beskrivs, tillsammans med barnet, ha blivit utkastad i samband med hennes och den andra förälderns separation. ”Hon har vidare uppgett att hon därmed stod utan arbete, bostad och pengar och således inte hade något annat val än att resa till [land].”²³⁶. I detta fall rör sig inte beskrivningen av utsattheten om att den tilltalade blivit ett offer för våld eller hot från den andra föräldern till barnet. Utsattheten handlar istället om en ekonomisk utsatthet som beskrivs ha orsakats av barnets andra förälder. Situationen beskrivs vidare ha varit orsaken till varför den tilltalade begått den gärning hon stod åtalad för.

I ett annat fall ges exempel på när en tilltalad kvinna beskrivs ha blivit utsatt för hot från den andra föräldern till barnet. I bakgrundsnarrativet beskrivs barnets andra förälder ha hotat att ta barnet ifrån den tilltalade ifall hon skiljde sig från honom. Vidare anges att hon blivit förminskad av pappan till barnet under deras förhållande, att han vid olika tillfällen med våld hade särat barnet från henne och vid något tillfälle knuffat henne.²³⁷ Domstolen pekar i domskälen på omständigheter som talar för att påståendena är en efterkonstruktion, som att hon polisanmält dem först efter det att hon själv blev frihetsberövad.²³⁸ Domstolen beskriver påståendena enligt följande i sin bedömning om beaktansvärda skäl förelegat:

De händelser som [den tilltalade] beskrivit inskränker sig till nedsättande påståenden, påståenden om hot att ta

²³⁶ Borås tingsrätt B 922-19, s. 5.

²³⁷ Lunds tingsrätt B 3494-17, s. 11.

²³⁸ Ibid., s. 16.

[barnet] ifrån henne samt lindrigt fysiskt våld mot henne, som inte har skett i anslutning till tiden för bortförandet. Även om det som [den tilltalade] påstått verkligen inträffat innebär inte det att [barnet] vid tiden för gärningen befunnit sig i en sådan situation det [sic!] funnits beaktansvärda skäl för henne att skilja [pappan] från vårdnaden om [barnet].²³⁹

Domstolen tillmäter den tilltalades påståenden om att ha blivit utsatt för hot och våld av barnets andra förälder lågt bevisvärde. Vidare pekar domstolen i citatet ovan på att det oavsett inte funnits något kausalt samband mellan den påstådda utsattheten och gärningen hon står åtalad för. Domstolen anger inte direkt att den tilltalade inte blivit utsatt för hot och våld från barnets andra förälder, men antyder att påståendena är en efterhandskonstruktion. Därigenom framstår den tilltalade inte längre som ett offer för den andra förälderns hot och våld, och således påverkas även konstruktionen av hennes aktörskap. När offerskapet istället beskrivs som en efterhandskonstruktion framställs hon inte längre som passiv, utan istället som självständig och aktiv.

Ett annat, liknande, exempel förekommer i ett fall där den tilltalade kvinnan och barnet beskrivs blivit utsatt för förföljelse av barnets pappa, och att han kallat den tilltalade kränkande saker. I bevisvärderingen bedömer domstolen att hennes påståenden om kränkande tillmälen och förföljelse inte var styrkta, eftersom inget i den övriga bevisningen pekade på att så skulle vara fallet.²⁴⁰

3.5 Hur konstrueras män respektive kvinnor, åtalade för brottet egenmäktighet med barn, i rättstillämpningen?

I denna del avser jag att besvara studiens övergripande frågeställning ”Hur konstrueras åtalade män och kvinnor i rättstillämpningen gällande brottet egenmäktighet med barn?”. Underfrågeställningen som rör vad som utgör egenmäktighet med barn enligt gällande rätt har besvarats i avsnitt 2.12.

²³⁹ Lunds tingsrätt B 3494-17, s. 16.

²⁴⁰ Skaraborgs tingsrätt, B 2990-18, s. 7 f.

Utifrån diskursanalysen som presenterats i avsnitt 3.1–3.4.2 kan jag dra slutsatsen att de tilltalade männen i mål om egenmäktighet med barn konstrueras som subjekt med hög agens och en inneboende rationalitet, vilken i vissa situationer ersätts med ett känslostyrt handlande. Det känslostyrda handlandet beskrivs vara *situationsbundet*, och ställt i kontrast till ett annars rationellt agerande. De tilltalade kvinnorna beskrivs å sin sida, utifrån materialet, ha en inneboende irrationalitet och låg agens. De beskrivs handla anpassat efter sin omgivning, ofta styrd av en vilja eller plikt att ta hand om familjemedlemmar.

I förhållande till barnets andra vårdnadshavare beskrivs de tilltalade männen ha motiverat skiljandet av barnet från denna som ett medel för att utöva påtryckningar eller bestraffa den andra föräldern. De tilltalade kvinnorna beskrivs å sin sida istället ha befunnit sig i, och agerat utifrån, en upplevd utsatthet i förhållande till barnets andra förälder.

Framställningarna av de tilltalade männen relateras ofta till föreställningar om vad en god fader är. Beskrivningarna ställs antingen i kontrast mot, eller i överensstämmelse med, denna föreställning. Detta kontrasteras tydligt mot beskrivningarna av de tilltalade kvinnorna som istället förutsätts inneha rollen som en beskyddande moder, och agera utifrån en vilja att skydda barnet. Medan de tilltalade männen beskrivs i relation till en föreställning om att vara en god fader, och kan överensstämma med eller ställas i kontrast till denna utifrån sitt handlande, förutsätts kvinnorna vara beskyddande *i sig själva*.

De olika diskurserna har även visat sig överlappa varandra, där den beskyddande modern samtidigt är osjälvständig och känslostyrd, medan den goda fadern är självständig och rationell.

Jag har även identifierat exempel på hur diskursen om den tilltalades rationalitet överlappar diskursen om den tilltalades relation till barnet/barnen.

Den beskyddande modern företar ofta irrationella, känslostyrda handlingar, medan den goda faderns handlingar ofta framställs som rationella.

I det undersökta materialet förekommer det även exempel på hur diskurserna *den beskyddande modern* och *den osjälvständiga kvinnan*, respektive *den goda fadern* och *den självständiga mannen* överlappar varandra. De exempel som tagits upp i tidigare avsnitt om diskursen om den beskyddande modern²⁴¹ och den goda fadern²⁴² utgör även de exempel på huvuddiskursen om gärningspersonens aktörskap. Medan en god fader är handlingskraftig och ser till att barnet går i skola och försörjer familjen, är den beskyddande modern en osjälvständig kvinna som styrs av en vilja eller plikt att ta hand om familjemedlemmar.

Avslutningsvis har jag även identifierat en motdiskurs till diskursen om den osjälvständiga kvinnan. I motdiskursen beskrivs de tilltalade kvinnorna istället vara manipulativa och beräknande. De beskrivs ha en dold agenda med sitt agerande, och som någon som utnyttjar barnets andra förälder.

3.6 Hur kan resultatet från diskursanalysen förstås utifrån Butlers teorier om kön och genus?

I detta avsnitt besvarar jag uppsatsen sista frågeställning om hur resultatet från diskursanalysen kan förstås utifrån Butlers teorier om kön och genus. Analysen kan härledas till den sociala praktikens nivå – den tredje dimensionen i Faircloughs modell för kritisk diskursanalys.

Enligt Butler blir människor begripliga genom att tilldelas genus i enlighet med igenkännliga mönster för *genusbegriplighet*. Enligt *den heterosexuella*

²⁴¹ Avsnitt 3.2.

²⁴² Avsnitt 3.1.

matrisen förstås och konstrueras kön och genus genom att de binära könen särhålls, beskrivs som varandras motsatser och förväntas åtrå varandra.²⁴³

I diskurserna förekommer en tydlig dikotomi mellan den tilltalade mannen och den tilltalade kvinnan. I exempelvis diskursen om den tilltalades aktörskap framställs kvinnorna som passiva och beroende av sin omgivning och männen som aktiva maktutövare, självständiga i förhållande till sin omgivning. Även i diskursen om den tilltalades relation till (den andra) vårdnadshavaren uppställs en tydlig dikotomi mellan mannen och kvinnan, som kan relateras till *den heterosexuella matrisen*. Kvinnan är i denna del ett passivt offer för en utsatthet, medan mannen utövar makt över kvinnan genom aktiva handlingar. Denna dikotomi kan relateras till både Butlers *heterosexuella matris* och *genusbegriplighet*. Att de tilltalade konstrueras som varandras motsatser kan förstås med hjälp av Butlers teori om genusbegriplighet: de tilltalades agerande och personligheter begripliggörs av domstolen utifrån igenkännliga mönster för deras kön/genus. Detta synliggörs inte minst i det exempel där domstolens bedömning av den tilltalade mannens uppsåt görs utifrån en förväntan om att han agerar rationellt.²⁴⁴ Den tilltalade förstås av domstolen inom ramen för begripliga genus. Genom att inte framställa en förväntan om ett rationellt agerande från de tilltalade kvinnorna, utan istället förstå deras agerande som känslostyrt²⁴⁵, blir de motsatsen till den tilltalade mannen. Detta kan förklaras av att de binära könen konstrueras dikotomt enligt den heterosexuella matrisen. De tilltalades kön konstrueras genom att de ställs mot varandra, de särhålls. En viktig komponent i att vara en tilltalad *kvinn*a är helt enkelt att *inte* vara som en tilltalad *man*.

Genom att utgå från Foucaults maktbegrepp, med fokus på den producerande delen av den straffrättsliga makten, menar jag även att den straffrättsliga diskursen *reproducerar* denna dikotomi. De tilltalade

²⁴³ Jfr avsnitt 1.3.3.

²⁴⁴ Jfr. Eksjö tingsrätt B 265-19 i avsnitt 3.1.1.

²⁴⁵ Jfr. avsnitt 3.1.2.

kvinnornas kön *görs* genom att de framställs som passiva och beroende, på samma vis som de tilltalade männens kön *görs* genom att de framställs som aktiva och självständiga.

Ansvarssubjekten *förstås* alltså utifrån diskursiva föreställningar om kön, samtidigt som deras kön *görs* genom rättens framställning av de tilltalade.

4 Avslutande reflektioner

Som tidigare forskning visar finns det en diskrepans mellan hur kvinnor och män framställs inom rättstillämpningen. Likt Ericsons fynd²⁴⁶ framställs de tilltalade kvinnorna som de tilltalade männens motsats. De tilltalade männen konstrueras som självständiga subjekt med en hög agens och fri vilja, medan de tilltalade kvinnorna konstrueras som osjälvständiga subjekt med låg agens.

Uppsatsen inleddes med en presentation av begreppet *den rosa lagboken*: det påstådda fenomenet att kvinnligt könade gärningspersoner blir positivt särbehandlade i rättssystemet i förhållande till manligt könade.²⁴⁷ Studiens fynd kan varken användas för att bekräfta eller dementera huruvida detta fenomen existerar eller inte för brottstypen egenmäktighet med barn under år 2019. Däremot kan diskursanalysens resultat användas som en förklaring till denna påstådda särbehandling. Precis som Kaspersson funnit i sin forskning²⁴⁸ förekommer det i mitt material diskurser om de tilltalade kvinnorna som osjälvständiga subjekt med låg agens, och offer för utsatthet. Detta subjekt kan tänkas vara svårare att betrakta som ett klandervärt subjekt som kan ställas till ansvar för sitt handlande än den självständiga, rationella tilltalade mannen. Diskursanalysen kan som nämnts i avsnitt 1.4.3 inte ge några generaliserbara fynd, men kan tänkas utgöra en förklaring till den påstådda särbehandlingen. Åtminstone för den undersökta brottstypen, egenmäktighet med barn, inom den undersökta tidsperioden, 2019. Detta hade stämt överens med Diesens påstående om att samhällets könsroller gör kvinnor mindre passande än män i rollen som gärningsperson, och att de därför behandlas mindre strängt än manligt könade i rättssystemet. Hans förklaring att detta skulle bero på att de tilltalade kvinnorna är så få i jämförelse med de tilltalade männen kan dock inte anses vara applicerbart på

²⁴⁶ Jfr. avsnitt 1.6.

²⁴⁷ Jfr. avsnitt 1.

²⁴⁸ Jfr. avsnitt 1.6.

de undersökta fallen då både antalet misstänkta och tilltalade kvinnor för brottstypen överstiger antalet tilltalade män.²⁴⁹

Precis som Bladini menar bidrar skenet av objektivitet i den dömande verksamheten till att osynliggöra förgivettagna föreställningar om ”verkligheten”. Som tidigare forskning visat samspelar dock straffrätten med samhällsliga maktstrukturer,²⁵⁰ och det går därför inte nog att betona vikten av att synliggöra dessa för att utmana strukturerna. I detta examensarbete har den diskursiva konstruktionen av *kön* i den rättsliga hanteringen av brottet egenmäktighet med barn undersökts. Jag vill avslutningsvis belysa behovet av forskning från andra infallsvinklar utöver just denna då jag menar att ansvarssubjekt konstrueras utifrån ett samspel av flera maktordningar. Straffrätten producerar och reproducerar föreställningar om fler identitetskategorier än kön. Vid läsningen av materialet har jag exempelvis noterat förekomsten av beskrivningar som kan kopplas till en *andrafiering* av vissa ansvarssubjekt, vilket skulle kunna synliggöras och utmanas genom att istället studera konstruktionen av tilltalade utifrån ett postkolonialt perspektiv.

²⁴⁹ Jfr. avsnitt 1.1 och 1.5.

²⁵⁰ Jfr. avsnitt 1 och 1.1.

Käll- och litteraturförteckning

Offentligt tryck

Statens offentliga utredningar

Propositioner

Prop 1962:10

Prop. 1982/83:165

Prop. 2013/14:120

Litteratur

Ambjörnsson, Fanny (2016), *Vad är queer?*. 2. utg., Stockholm: Natur & kultur.

Andersson, Ulrika (2004), *Hans (ord) eller hennes? En könsteoretisk analys av straffrättsligt skydd mot sexuella övergrepp*. Diss. Lund: Bokbox.

Andersson, Ulrika (2018), 'Det vardagligas frånvaro', i: Holgersson, Ulrika och Tolvhed, Helena (red.), *Plats för makt: en vänbok till Monika Edgren*. Göteborg: Makadam, s. 210–224.

Asp, Petter och Ulväng, Magnus (2013), *Kriminalrättens grunder*. 2:a upplagan, Uppsala: Iustus.

Bladini, Moa (2013), *I objektivitetens sken: en kritisk granskning av objektivitetsideal, objektivitetsanspråk och legitimeringsstrategier i diskurser om dömande i brottmål*. Diss. Lund: Makadam förlag.

Borgeke, Martin och Heidenborg, Mari (2016), *Att bestämma påföljd för brott*, 3., [utök. och aktualiserade] uppl., Stockholm: Wolters Kluwer.

Burman, Monica (2007), *Straffrätt och mäns våld mot kvinnor – Om straffrättens förmåga att producera jämställdhet*. Diss. Umeå: Iustus.

Burr, Vivien (1995), *An introduction to social constructionism*. London: Routledge.

Butler, Judith (1990), *Gender trouble: feminism and the subversion of identity*. New York: Routledge.

Butler, Judith (2007), *Genustrubbel. Feminism och identitetens subversion*. Göteborg: Bokförlaget Daidalos.

Diesen, Christian (2005), *Likhet inför lagen*. Stockholm: Natur och kultur.

Ericson, Christina (2003), 'Kvinnor som brottsoffer och lagöverträdare i kriminalpolitiska motioner 1971–2000', i: Lander, Ingrid, Pettersson, Tove och Tiby, Eva (red.), *Femininiteter, maskuliniteter och kriminalitet: genusperspektiv inom svensk kriminologi*. Lund: Studentlitteratur, s. 237–266.

Foucault, Michel (2006), *Övervakning och straff. Fängelsets födelse*. 4:e uppl., Lund: Arkiv förlag.

Gunnarsson, Åsa, Svensson, Eva-Maria, Käll, Jannice och Svedberg, Wanna (2018). *Genusrättsvetenskap*. Andra upplagan, Lund: Studentlitteratur

Jareborg, Nils (2004). 'Rättsdogmatik som vetenskap', *SvJT* s. 1–10.

Kaspersson, Maria (2003), 'Bilder av barnamörderskor från 1500-talet till mellankrigstiden', i: Lander, Ingrid, Pettersson, Tove och Tiby, Eva (red.), *Femininiteter, maskuliniteter och kriminalitet: genusperspektiv inom svensk kriminologi*. Lund: Studentlitteratur, s. 153–176.

Kleineman, Jan (2018), 'Rättsdogmatisk metod', i: Nääv, Maria och Zamboni, Mauro (red.), *Juridisk metodlära*. 2 uppl. Lund: Studentlitteratur, s. 21–46.

Niemi, Johanna, Honkatukia, Päivi och Ruuskanen, Minna (2008), 'Juridikens texter som som diskurser', i: Martinson, Claes, Moberg, Andreas och Svensson, Eva-Maria (red.), *57°53'10.25"/11° Marstrandseminariet 10 år 1998-2007*. Göteborg: Juridiska institutionens skriftserie.

Rosenberg, Tiina (2005), 'Inledning', i: Rosenberg, Tiina (red.), *Könet brinner! Judith Butler. Texter i urval av Tiina Rosenberg*. Stockholm: Natur och Kultur.

Russell, Brenda (2013), *Perceptions of female offenders: How stereotypes and social norms affect criminal justice responses*. New York: Springer.

Sandgren, Claes (2015), *Rättsvetenskap för uppsatsförfattare: ämne, material, metod och argumentation*. 3:e upplagan, Stockholm: Norstedts juridik.

Wegerstad, Linnéa (2015), *Skyddsvärda intressen & straffvärda kränkningar. Om sexualbrotten i det straffrättsliga systemet med utgångspunkt i brottet sexuellt ofredande*. Lund University: Media-Tryck

Winther Jørgensen, Marianne och Phillips, Louise (2000), *Diskursanalys som teori och metod*. Lund: Studentlitteratur

Yourstone, Jenny (2008), *Violent female offenders: Facts and preconceptions*. Stockholm: Stockholms universitet

Zila, Josef (2008), 'Egenmäktighet med barn. En straffrättslig studie', i: Olsen, Lena och Saldeen, Åke (red.), *Barn som aktörer - en slutpunkt*. Uppsala: Iustus, s. 211–269.

Elektroniska källor

BRÅ: Kortanalys 3/2017 'Enhetligt dömande i tingsrätter – En statistisk analys av andelen fängelsedomar',
<https://www.bra.se/download/18.62fc8fb415c2ea106935ca21/1504268208916/2017_Enhetligt_domande_i_tingsratter.pdf>, besökt 2020-01-31.

BRÅ: Kriminalstatistik 'Personer lagförda för brott 2018 – Slutlig statistik',
<https://www.bra.se/download/18.62c6cfa2166eca5d70e1ab60/1559115026093/Sammanfattning_lagforda_2018.pdf>, besökt 2020-02-24.

BRÅ: Misstänkta personer,
<<https://www.bra.se/statistik/kriminalstatistik/misstankta-personer.html>>,
besökt 2020-02-04.

BRÅ: Publiceringsplan,
<<https://www.bra.se/statistik/publiceringsplan.html>>, besökt 2020-02-24.

Johansson, Peter: 'Domstolsenkäten: Kvinnor särbehandlas nästan alltid positivt', Dagens Juridik 2018-03-14,
<<https://www.dagensjuridik.se/legally-yours-artikel/domstolsenkaten-kvinnor-sarbehandlas-nastan-alltid-positivt/>>, besökt 2020-03-09.

Nilsson, Göran: *Brottsbalk (1962:700) 7 kap. 4 §*, Lexino 2017-08-04, i JUNO, <<https://www.nj.se/juno>>, besökt 2020-03-10.

Thomsen, Dante och Salihu, Diamant: 'Oväntat många kvinnor inom den organiserade brottsligheten' SVT Nyheter 2018-11-13,
<<https://www.svt.se/nyheter/inrikes/experten-vi-har-mer-forstaelse-for-kvinnliga-brottslingar>>, besökt 2020-03-09.

Ulväng, Magnus: *Brottsbalk (1962:700) 1 kap. 2 §*, Lexino 2017-09-01, i JUNO, <<https://www.nj.se/juno>>, besökt 2020-04-14.

Zila, Josef: *Brottsbalk (1962:700) 23 kap. 4 §*, Lexino 2017-09-01, i JUNO, <<https://www.nj.se/juno>>, besökt 2020-04-13.

Zila, Josef: *Brottsbalk (1962:700) 24 kap. 7 §*, Lexino 2017-09-01, i JUNO, <<https://www.nj.se/juno>>, besökt 2020-04-15.

Åklagarmyndigheten: RättsPM 2019:2 'Egenmäktighet med barn – vanliga frågor' 2019-02-28, <<https://www.aklagare.se/globalassets/dokument/rattspromemorior/rattspm-201902--egenmaktighet-med-barn.pdf>>, besökt 2020-03-10.

Rättsfallsförteckning

Högsta domstolen

NJA 1983 s. 750.

NJA 1992 s. 566.

NJA 1993 s. 128.

NJA 1993 s. 277.

NJA 1995 s. 269.

NJA 2004 s. 176.

NJA 2006 s. 708.

NJA 2007 s. 326.

NJA 2008 s. 780.

NJA 2017 s. 557.

Hovrätterna

RH 2006:75

RH 2016:46

Hovrätten för Nedre Norrland, dom 2005-09-20 i mål B 1111-04.

Svea hovrätt, dom 2013-04-10 i mål B 7927-12.

Hovrätten över Skåne och Blekinge, dom 2014-04-29 i mål B 805-14.

Göta hovrätt, dom 2014-07-04 i mål B 1581-15.

Hovrätten för Nedre Norrland, dom 2015-04-28 i mål nr 610-14.

Hovrätten för Övre Norrland, dom 2016-03-16 i mål B 57-16.

Göta hovrätt, dom 2016-02-02 i mål B 1633-15.

Hovrätten över Skåne och Blekinge, dom 2017-05-04 i mål B 3131-16.

Hovrätten för Västra Sverige, dom 2017-12-05 i mål B 3442-17.

Svea hovrätt, dom 2017-12-21 i mål B 7305-17.

Hovrätten över Skåne och Blekinge, dom 2018-02-19 i mål B 2564-16.

Hovrätten för Övre Norrland, dom 2019-01-28 i mål B 877-18.

Göta hovrätt, dom 2019-04-24 i mål B 2239-18.

Svea hovrätt, dom 2019-04-30 i mål B 2907-19.

Svea hovrätt, dom 2019-06-18 i mål B 4617-19.

Hovrätten för Övre Norrland, dom 2019-07-04 i mål B 392-19.
Hovrätten för Nedre Norrland, dom 2019-07-22 i mål B 875-19.
Svea hovrätt, dom 2019-10-18 i mål B 8094-19.

Tingsrätterna

Kalmar tingsrätt, dom 2018-07-06 i mål B 1395-18.
Skellefteå tingsrätt, dom 2018-08-31 i mål B 388-18.
Lunds tingsrätt, dom 2019-02-18 i mål B 5098-18.
Solna tingsrätt, dom 2019-02-26 i mål B 10153-18.
Skellefteå tingsrätt, dom 2019-03-28 i mål B 115-19.
Västmanlands tingsrätt, dom 2019-04-03 i mål B 5938-18.
Skaraborgs tingsrätt, dom 2019-04-10 i mål B 2990-18.
Gävle tingsrätt, dom 2019-05-27 i mål B 848-19.
Nacka tingsrätt, dom 2019-05-28 i mål B 5538-18.
Stockholms tingsrätt, dom 2019-06-05 i mål B 15729-18.
Solna tingsrätt, dom 2019-06-18 i mål B 7087-18.
Göteborgs tingsrätt, dom 2019-07-02 i mål B 5363-19.
Göteborgs tingsrätt, dom 2019-08-14 i mål B 9621-19.
Lunds tingsrätt, dom 2019-09-06 i mål B 3494-17.
Eksjö tingsrätt, dom 2019-09-26 i mål B 265-19.
Helsingborgs tingsrätt, dom 2019-10-14 i mål B 6140-18.
Södertörns tingsrätt, dom 2019-11-04 i mål B 15903-16.
Alingsås tingsrätt, dom 2019-11-21 i mål B 1537-19.
Södertörns tingsrätt, dom 2019-12-03 i mål B 11624-19.
Borås tingsrätt, dom 2019-12-23 i mål B 922-19.
Kristianstads tingsrätt, dom 2019-12-30 i mål B 2351-19.